

**com
accio-
nar
me-
canismes
de
mera-
vella**

**COM ACCIONAR
MECANISMES
DE MERAVELLA**

Coordinació

Sergi Quiñonero

Edició

Anna Zaera

Sergi Quiñonero

Disseny i maquetació

Carme Pons

Correcció de textos

Mireia Ibáñez

Impressió

SERRA Indústria Gràfica S.L.

C/ Londres, parc 9 - 11 P.I. Valldelpins

43550 Ulldecona (Tarragona)

Dipòsit legal

T 1046-2025

©2025 Com accionar mecanismes de meravella

Tots els drets reservats

CENTRE D'ART LO PATI

Direcció

Aida Boix

Vicent Fibla

Tècnic de comunicació i audiovisuals

Edgar De Ramon

Oriol Matamoros

ELS PORTS. NATURA I ART

Direcció i curadoria

Sergi Quiñonero

Cogestió amb Nani Blasco, de 2019 a 2021

Educadores

Alba Ferré, Thais Rodríguez, Maria Pons, Jordi

González, Eliane Hoffer, Nil Nebot, Judit Montañés,

Noelia Bercet, Sílvia Franzher, Arian Curto,

Vicky Garcia i Paula Vicente

Guies

Antònia Ripoll, Júlia Idiarte, Àlvar Calvet,

Gessamí Olesa i Jordi Abelló

Fotògrafs del projecte

Nani Blasco, Quim Giró i Sebastià Masramon

Disseny

David Bel

Prensa

Oriol Gracià

Roser Royo

LO PATI
CENTRE D'ART
TERRES DE L'EBRE

Ajuntament d'Ampostà

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Diputació Tarragona

✧ 11-23

✧

✧ situar

L'anhel primigeni

Caminar el territori, habitar el paisatge | Aida Boix Grau

Els Ports, un espai geogràfic

✧ 25-99

✧

✧

✧ sentir

✧ 101-129

✧

✧

✧

✧ pensar

Bosc Disney: una perspectiva crítica | Anna Zaera

Del bosc i el temps profund | Rosa Cerarols

L'ou o la gallina | Jordi González Castelló

Diàlegs sobre art i ecologia | Sergi Quiñonero

✧ 131-139

✧

✧

✧

✧

✧ recordar

«Comprendre el significat de la natura requereix mirar a les arrels mateixes del misteri de l'existència. El primer que sentim és interès i atracció. L'atracció porta a l'admiració i aquesta al respecte. Només qui admira pot conèixer, ja que es deixa inundar de realitat i aprofundeix en el coneixement de l'objecte admirat. Amb admiració, l'atractiu es transforma en amor.»¹

¹ « Pablo Martínez de Anguita et al., «LandsArt: Conservar la naturaleza por su significado a través del arte», a *I Jornadas sobre arte, ecología y uso público de espacios naturales protegidos*, ed. Cosme Morillo et al. (Asociación Cultura de Ribera, 2016), 59–60.

∨
com
accionar
∨
mecanismes
de
meravella
∨
∨
∨
∨
∨
∨

Aquest objecte llegible és el fruit de converses i interaccions, del gaudi d'obres d'art i passejades, de les sensacions generades al llarg dels deu anys del projecte *Els Ports. Natura i Art*. En aquestes pàgines podreu seguir un itinerari que activa *mecanismes de meravella*, una sendera, on trobareu —com si es tractés d'un recorregut per un bosc— un *collage* poètic, visual i textual de les obres i les reaccions que han provocat en el públic, les quals han difuminat la línia entre artistes i visitants, entre creadors i intèrprets, entre humà i no-humà, entre escolta i veu.²

Aquesta publicació està dividida en quatre grans blocs: situar-sentir-pensar-recordar. El primer bloc ens ubica en el context físic i personal en el qual neix la proposta. El segon ofereix un recorregut sensorial on reviu algunes de les peces artístiques efímeres que ha acollit el Parc Natural dels Ports. El tercer s'ha dedicat al pensament i, finalment, el quart apartat di-

2 « No ha estat possible incloure imatges de tots els artistes en aquesta publicació. Al web de Lo Pati Centre d'Art, als apartats «Activitats» i «Arxiu», es poden trobar les memòries explicatives de cada any, amb imatges i textos de les diferents edicions i de tots els participants.

buixa un mapa-cronograma de tot el que ha succeït al voltant d'aquesta proposta artística, amb impactes directes o indirectes, iniciatives associades i altres efemèrides que contribueixen a generar la constel·lació que abraça el projecte.

Iniciem aquesta aventura editorial tot just una setmana abans de l'incendi dels Ports, un dels més importants en tota la història recent del massís. És juliol de 2025 i tot Catalunya té la vista posada en aquesta tragèdia que ha començat a Paüls i que s'ha estès per la part muntanyosa de la comarca del Baix Ebre. Han arribat a cremar 3.300 ha, de les quals un 30 % formen part del Parc Natural. Una emergència paisatgística que ens manté en xoc durant uns dies i tenyeix aquest projecte que tenim entre les mans. Ens aboca, amb més urgència encara, a la reflexió sobre la vivència que tenim dels boscos i les muntanyes, sobre la pujada de temperatures causada pel canvi climàtic que fa que aquests boscos estiguin secs i siguin més inflamables. Tanmateix, l'abandonament del camp i dels conreus fa que no existeixin tallafores eficaços. Moltes d'aquestes reflexions ens porten a l'origen de tot plegat: com ens relacionem amb el nostre entorn i què en fem per tal de sobreviure?

A l'hora de plantejar aquesta publicació, el compromís pres ha estat el mateix que el de l'organització de tot el cicle *Natura i Art*: minimitzar la petjada ecològica. Assumim que l'art no és neutre pel que fa al seu impacte ambiental —ni tan sols l'ecoart—, com tampoc ho és tota activitat humana. L'edició que ara teniu a les mans ha estat concebuda des d'aquest prisma: utilitzant paper reciclat amb certificat FSC, a una sola tinta —de baix impacte ecològic, amb certificació ISO 14001— i amb un tiratge reduït. Igualment, la celebració de totes les reunions ha estat telemàtica, per tal d'evitar desplaçaments. Hem sospesat la nostra empremta i, al mateix temps, hem valorat els beneficis que pot aportar un treball d'aquestes característiques, el qual apropa una experiència valuosa a la ciutadania i potencia l'empatia cap al medi natural.

Si som capaços d'*accionar mecanismes de meravella* davant la natura, potser l'enamorament es traduirà en una consciència clara envers el respecte i la protecció que aquesta demana. Uns fets que, units a posicionaments fermes en favor del decreixement econòmic —en correspondència amb una necessària autocontenció en el consum—, podrien ajudar a frenar una crisi climàtica que ja percebem com una realitat absolutament evident.

situar

ETIM.: pres del llatí *situare*. *situs* vol dir lloc.

- » 1. Posar, establir en un indret, disposar amb relació a un lloc.
Situat alguna cosa en algun lloc.
- » 2. Determinar la posició d'una cosa amb relació a un lloc
o a un conjunt de llocs presos com a punts de referència.
- » 3. Posar diners a un compte o en un lloc determinat.
- » 4. *fig.* Establir en un estament, càrrec, categoria social.

l'anhel primigeni

L'any 2007 vaig decidir marxar de la meua ciutat natal, Barcelona. Un dels motius pels quals vaig deixar la capital va ser fugir de tot el que aquesta significa: els sorolls, la contaminació, l'estrès, l'amuntegament de persones als edificis, l'excés de vehicles... Luci Romero ha descrit molt bé aquesta sensació relacionant-la amb «una resposta a la saturació de civilització, una extenuació davant les dinàmiques pròpies del suposat progrés».^{3*}

La natura sempre ha estat un anhel per a mi, sempre he intentat trobar-hi una connexió i, al mateix temps, he procurat descobrir quina era la meua pròpia naturalesa. Per això, segurament, i tornant a les paraules de Romero, vaig buscar «el retorn a la senzillesa de reprendre el contacte amb el medi natural» anant a viure al camp.

La sort em va portar a una petita casa situada dintre dels límits del Paratge Natural de Poblet (Tarragona). En el mateix moment d'arribar i instal·lar-me a la falda de les muntanyes de Prades, el paisatge em va començar a donar una sèrie d'*inputs* i vaig començar a fer poemes-objecte relacionats amb l'entorn i amb la natura.

L'any 2011, vaig organitzar el projecte *Natura i Art*. En aquell espai protegit, i sota el nom *Poblet. Natura i Art*, es va celebrar durant el 2011 i el 2012 —reprès posteriorment el 2019—, amb un concepte i format molt similars als actuals.

El 2012 s'inicia un recorregut vital difícil per diferents municipis de la província de Tarragona, que finalitza el 2014 a la Pobla de Massaluça. Aquí es va produir el meu vincle amb les Terres de l'Ebre. El 2016 es reprèn *Natura i Art*, ara rebatejat amb el nom *Els Ports. Natura i Art* i sota el paraigua de Lo Pati. La meua vinculació amb les Terres de l'Ebre s'aprofundeix a partir de 2017, fent de professor a la Facultat de Ciències de l'Educació del Campus de Tortosa (URV).

Un dels objectius fonamentals d'*Els Ports. Natura i Art* ha estat incitar en el públic una reflexió sobre la relació que, com a espècie, mantenim amb la natura, mitjançant la mirada que ofereixen els artistes. Hem actuat des d'una perspectiva intimista sobre el medi natural, posant l'accent en la vivència

3 » Luci Romero, *El arte de contar la naturaleza* (Barlin Libros, 2023), col. Paisaje.

*Traducció de l'autor. Totes les cites traduïdes estan marcades amb un asterisc.

que en tenim, i cercant aprofundir en el vincle humà-natura. S'ha promogut, en tot moment, la mirada crítica sobre els diferents aspectes que afecten el nostre entorn natural, aspectes que els artistes han explorat i que d'una altra manera, potser, haurien passat desapercebuts.

Un dels objectius fonamentals d'*Els Ports. Natura i Art* ha estat incitar el públic a una reflexió sobre la relació que, com a espècie, mantenim amb la natura, mitjançant la mirada que ofereixen els artistes

Moltes autores i autors ens han estimulat a l'hora de construir un marc conceptual per al projecte: Glòria Picazo, Mercè Garcia Pardo, Nils-Udo, Paula Bruna, Àngels Viladomiu, Joan Nogué, Marco Ranieri, Fernando Arribas, José Luis Albelda, Carmen Marín, Chiara Sgaramella o Cesar Manrique, entre molts altres.

En aquest sentit, pel que fa al paper de les obres artístiques, les aportacions d'Arribas i Ranieri han estat molt significatives. Arribas, sociòleg i filòsof, ha afirmat que aquestes manifestacions artístiques centrades en la natura mostren «els processos naturals o s'hi integren, contribuint a sensibilitzar l'espectador respecte a les qualitats estètiques que la natura posseeix en si mateixa, cosa que indirectament pot generar una preocupació més elevada per la preservació del medi i, per tant, promoure la consciència ecològica». ^{4*} Aquesta afirmació defineix a la perfecció l'objectiu fonamental del cicle *Natura i Art*.

4 » Fernando Arribas, «Arte, naturaleza y ecología», a *Arte y ecología*, ed. Tonia Raquejo i José María Parreño (Editorial UNED, 2015), 199.

L'estètica i la consciència juguen un paper primordial, certament, però, a la vegada, Ranieri, artista visual, també proposa «generar o restablir llocs físics o simbòlics de contacte i diàleg íntim on crear, restaurar o renovar els vincles empàtics entre els éssers humans i la natura. Aquests vincles permetrien accedir a una dimensió sensible des de la qual *accionar mecanismes de meravella* i sorpresa que ens retornin a la mirada atenta de la infantesa i ens permetin fer créixer l'empatia». ^{5*}

La natura existeix *per se*, mentre que el paisatge no existeix més que en relació amb l'ésser humà

Els arguments de l'empatia i la meravella enllacen amb les propostes de la investigadora i mestra Garcia Pardo, que posa l'accent sobre el paisatge, sobre com «pot ser percebut a través del filtre de les arts i d'una lectura estètica. Aquests fets conformen una experiència que transforma l'ésser humà, de tal manera que, des de la mirada, el respecte i la contemplació, és reconduït més enllà d'una senzilla percepció a una profunda participació». ⁶

Un concepte, el de paisatge, que per Nogué «es fonamenta en interrelacions de caràcter social i cultural, sobre una base natural, material. La natura existeix *per se*, mentre que el paisatge no existeix més que en relació amb l'ésser humà, en la mesura que aquest el percep i se n'apropia». ^{7*} Des de *Natura i Art* estem creant un nou paisatge, amb les intervencions dels artistes, però també amb la mirada que projecta el públic. Tal com deia John Berger, en mirar, també intervenim.

5 » Marco Ranieri, «Poética de los materiales en los procesos de vinculación empática. Significados y significantes de los materiales en la indagación artística sobre la relación cultura/naturaleza en el contexto de la crisis ecológica sistémica global», *European Journal of Literature, Culture and Environment* 6, núm. 2 (2015): 27.

6 » Mercè Garcia Pardo, *El paisatge en el pensament contemporani. A propòsit del caminar com a acció estètica* (Universitat Oberta de Catalunya, 2016), 7 i 45.

7 » Joan Nogué i Font, «El retorno del paisaje», *Enrahonar* 45 (2010): 124.

Estètica, empatia, consciència, participació, meravella i paisatge són els eixos centrals de la proposta que estem tractant.

En el context de la participació, la natura ens convida a entrar-hi i a recórrer-la: caminar entre les obres artístiques, voltant per aquest entorn natural, amb el temps necessari per pensar i per dibuixar un mapa personal sobre el paisatge. Aquest darrer concepte, en paraules novament de Nogué, «és un espai de vida, un lloc de trobada i de memòria col·lectiva —recuperant la noció d'espai públic—»,^{8*} un espai que cal conèixer per valorar, estimar i cuidar.

Finalment, ja des d'una perspectiva molt més àmplia i general, les artistes i investigadores Bruna i Viladomiu posen sobre la taula que «en el camp de l'art i l'arquitectura, les teories del decreixement prenen la forma de la no construcció, la minimització, la reutilització i el desmantellament».^{9*} Observar, reflexionar, decreixer, intervenir mínimament... Accions plenament presents en la pràctica del projecte.

Totes aquestes idees configuren un calidoscopi que recull algunes de les particularitats de *Natura i Art*, una manera d'obrir sempre la mirada a altres perspectives, a altres realitats.

**PORTS
NATURA
I ART**

8 «Joan Nogué i Font, «El poder del paisaje. Educar la mirada para conseguir una ética colectiva» [conferència en línia], Red Argentina del Paisaje, 21 de juny de 2021.

9 «Paula Bruna Pérez i Àngels Viladomiu Canela, «Arte y sostenibilidad. Respuestas artísticas ante el colapso», *Barcelona, Research, Art, Creation* 6, núm. 2 (2018): 174–211.

**caminar
el
territori**

**habitar
el
paisatge**

Aida Boix Grau

Ubicat entre dos parcs naturals —el del Delta de l'Ebre i el dels Ports—, el Centre d'Art Lo Pati desenvolupa la seva activitat des d'un entorn privilegiat i singular. Aquesta ubicació, marcada per la riquesa ecològica i la complexitat paisatgística, no és només un context físic, sinó també una font constant de sentit i direcció per a la línia de treball del centre. Lo Pati és, des dels seus inicis, un espai d'art contemporani especialitzat en les relacions entre art, natura i paisatge, i és des d'aquesta perspectiva que ha construït una programació arrelada, oberta i atenta al territori.

En aquest marc, *Els Ports. Natura i Art* s'ha consolidat com una proposta central per entendre la naturalesa del projecte. Més enllà de l'espai expositiu convencional, aquesta iniciativa obre una via per repensar les pràctiques artístiques contemporànies des d'una connexió profunda amb el medi natural i social. La seva raó de ser neix de la necessitat —i el compromís— de pensar l'entorn no només com a escenari, sinó com a matèria viva. Un espai d'experiència, de reflexió i de transformació.

Iniciatives com aquesta ens permeten eixamplar els límits físics i simbòlics de la institució. Desplaçar la programació cap a espais naturals situats en zones allunyades dels nuclis més centrals de les Terres de l'Ebre afavoreix una mirada més oberta i plural, compromesa amb la complexitat territorial i la seva diversitat geogràfica. Aquest gest contribueix a estendre la presència de l'art contemporani en àmbits on sovint no hi ha una programació cultural estable, però que formen part essencial del nostre context d'actuació. Tot i el caràcter efímer de les intervencions, el projecte construeix una relació sostinguda que permet sedimentar processos, complicitats i significats amb el pas del temps.

Sortir del marc físic de Lo Pati, caminar com a mètode de coneixement i establir una relació directa amb el paisatge permet explorar noves formes de vincle entre creadors i entorn, entre ciutadania i lloc. D'aquesta manera, l'acció esdevé una eina per activar consciències entorn de qüestions com la sostenibilitat, l'ecologia o la fragilitat dels ecosistemes, sense renunciar a la dimensió poètica i política del gest artístic. Sempre des d'una actitud d'escolta i de cura, i des del respecte pels llocs que s'habiten i per les veus que els donen sentit.

En aquest context, la proposta que lidera Sergi Quiñonero expressa clarament la voluntat de Lo Pati de construir un relat cultural que interpel·li el lloc des d'una mirada contemporània i compromesa, donant suport als artistes que treballen des d'aquests imaginaris i actuant, alhora, com a espai d'acollida i impuls per a creadors del territori, tant de trajectòries reconegudes com emergents, per tal d'afavorir la continuïtat i renovació del teixit creatiu local.

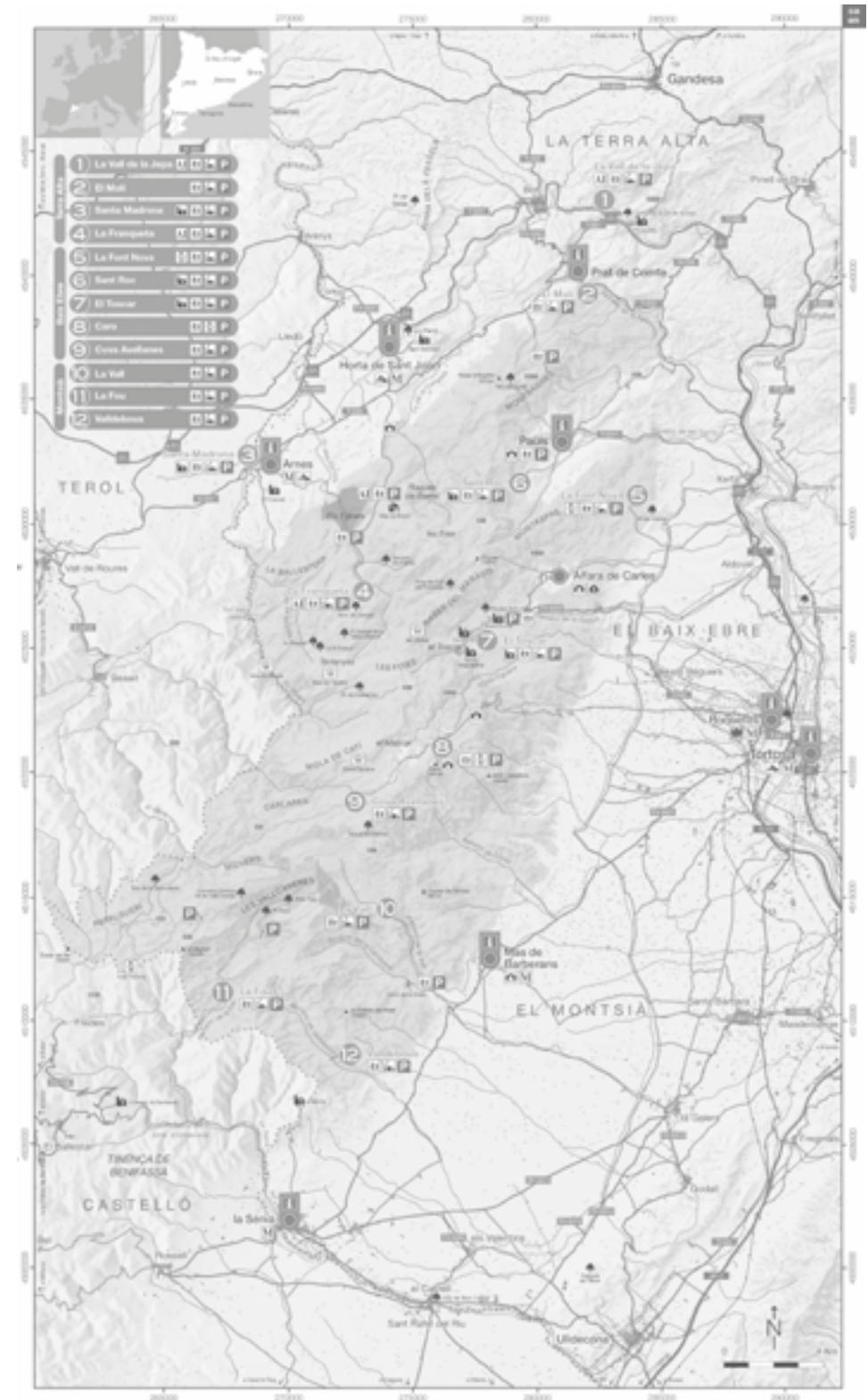
Amb una trajectòria que ha combinat creació, pensament, acció i pedagogia, el projecte ha anat consolidant una comunitat de pràctiques i de complicitats entre artistes, investigadors, agents locals i públics diversos. Celebrar-ne els deu anys és, doncs, reconèixer una manera de fer que aposta per la proximitat, per la connexió amb el paisatge i per una cultura que no es desentén de les condicions materials i simbòliques del lloc que l'acull.

els Ports, un espai geogràfic

El massís dels Ports, situat entre Catalunya, València i Aragó, és un massís calcari, de relleu escarpat i abrupte que ha estat humanitzat des de temps prehistòrics. La seva extensió total és de 80.000 ha, de les quals 35.050 formen part del Parc Natural dels Ports, la part catalana d'aquestes muntanyes que va ser declarada espai natural de protecció especial el 2001. Tot i la intensa humanització al llarg dels darrers segles, es presenta avui com un espai natural feréstec i ple de vida salvatge.

El cicle *Natura i Art* ha actuat en diferents termes municipals dels Ports. Bàsicament, ho ha fet al d'Horta de Sant Joan, on hem desplegat les nostres intervencions en totes les edicions, concretament, al voltant de l'àrea de la Franqueta. Així mateix, també hem recorregut els Estrets, entrant l'any 2018 a Arnes. I el mateix 2018 hem franquejat els Montsagres per operar a Paüls.

« Mapa de visita (2024). Procedent de: <https://parcsnaturals.gencat.cat/ca/xarxa-de-parcs/ports/el-parc/mapa-del-parc/>

art
⋈
⋈
efímer
⋈
per a
⋈
una
⋈
natura
⋈
duradora

Parc Natural dels Ports

L'art contemporani queda molt lluny del dia a dia del Parc Natural dels Ports i de la seva gestió. Acostumats a batallar per l'equilibri entre aprofitaments, usos, desenvolupament local i conservació dels valors naturals, culturals i paisatgístics protegits per decret, *Els Ports. Natura i Art* ens sacseja amb una nova perspectiva, una altra manera de mirar. No podem amagar que les primeres propostes d'intervencions artístiques que vam rebre fa deu anys ens van semblar molt agosarades i temíem pel seu veritable encaix. Avui dia, però, no en tenim cap dubte.

El treball fi de Sergi Quiñonero i dels artistes ha consolidat, any rere any, la nostra confiança plena en el projecte. Sempre han vetllat per no interferir en la dinàmica dels ecosistemes ni pertorbar cap dels seus valors naturals. La seva visió crítica, respectuosa al màxim i preocupada per la relació dels humans amb la natura a gran escala, aterra en un raonament del Parc Natural dels Ports i interpel·la més de cent persones en cada edició. De les intervencions artístiques, l'endemà, no en queda cap rastre; l'únic impacte que perdura en el temps és el que es genera en cada una de les persones que han gaudit de l'experiència.

**L'art i la cultura
estimulen la connexió
entre les persones
i enforteixen el lligam
entre les comunitats
i el seu entorn**

L'esdeveniment concorda amb diversos eixos estratègics actuals dels espais naturals de Catalunya: natura, cultura, desenvolupament local, ús públic i educació ambiental. D'altra banda, s'adiu amb els objectius de la Carta Europea de Turisme Sostenible i de la Taula de Salut i Natura. Cal destacar que la vessant educativa i de sensibilització li afegeix potencial com a impulsor de la consciència ecològica i de la salut planetària. La iniciativa fomenta la reflexió i el diàleg col·lectiu sobre la necessitat de canviar les nostres accions i d'abordar les amenaces d'una manera diferent, més empàtica amb la natura.

L'art i la cultura estimulen la connexió entre les persones i enforteixen el lligam entre les comunitats i el seu entorn. En aquest sentit, *Els Ports. Natura i Art* contribueix a percebre aquest espai natural no com un recurs per explotar, sinó com un lloc al qual pertanyem, que cal cuidar i estimar.

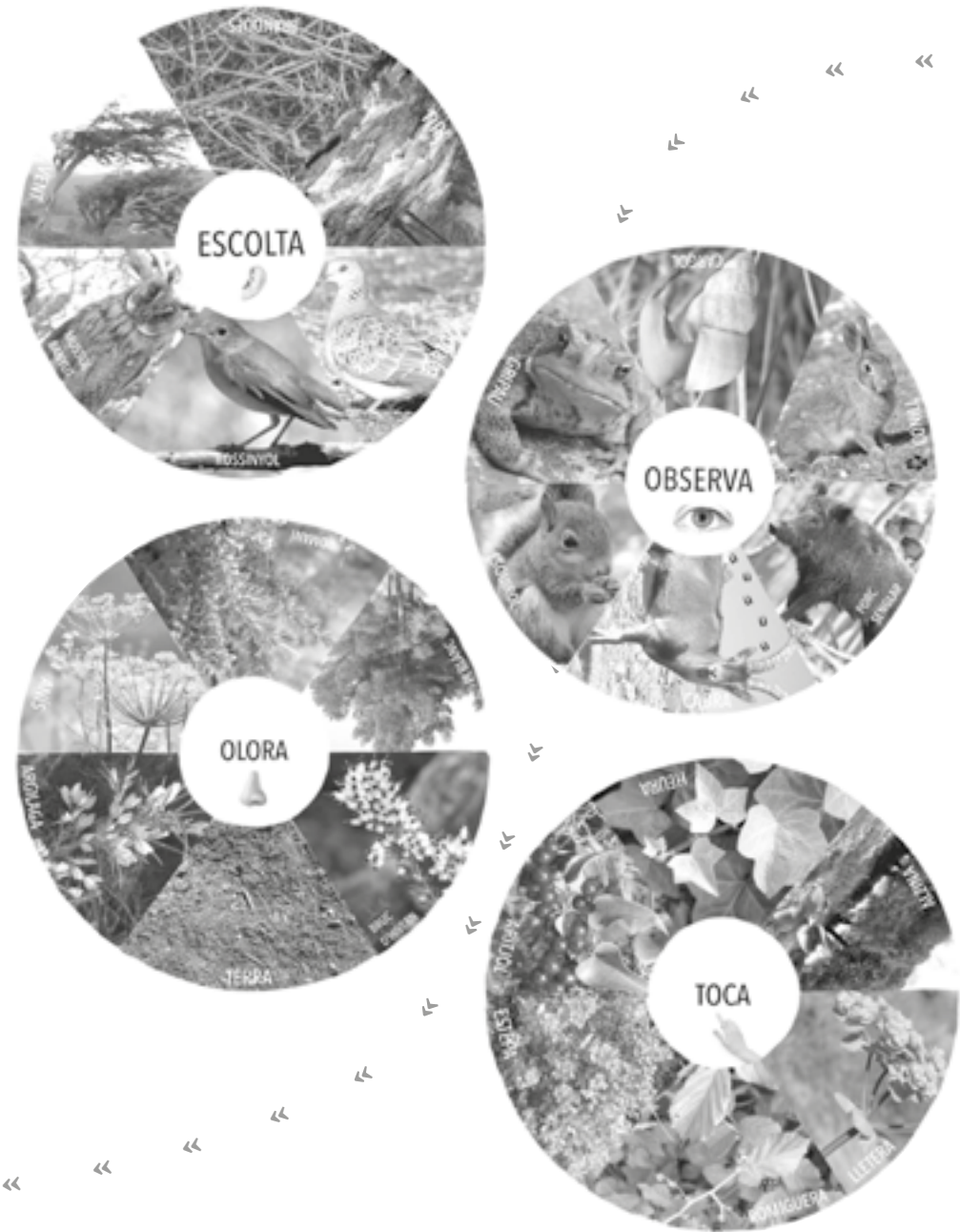
Estem orgullosos de tenir al Parc un referent de l'art efímer contemporani. Efímer, sí, per reivindicar un planeta viu i saludable i assegurar una natura duradora.

sentir

ETIM.: pres del llatí *sēntīre*.

- » 1. Percebre per mitjà dels sentits.
- » 2. *ant., espec.*, Percebre amb el sentit del tacte.
- » 3. Percebre amb l'orella.
- » 4. *intr., ant.* Fer olor (sobretot olor dolenta, pudor).
- » 5. Experimentar (una impressió anímica),
tenir consciència d'una impressió.
- » 6. Tenir consciència d'un fet, adonar-se'n, haver-ne notícia.
- » 7. Tenir idea, opinar.
- » 8. *refl.* Tenir consciència del propi estat; experimentar
en si mateix una cosa o les seves conseqüències.

**Aquesta passejada
pel bosc
no segueix
un ordre cronològic
ni una jerarquia
entre el que és art
i el que és bosc,
entre qui és artista
i qui és espectador,
entre animals humans
i animals no humans.
Al bosc imperen
unes lleis
més enllà de l'ordre
que volem
imposar**

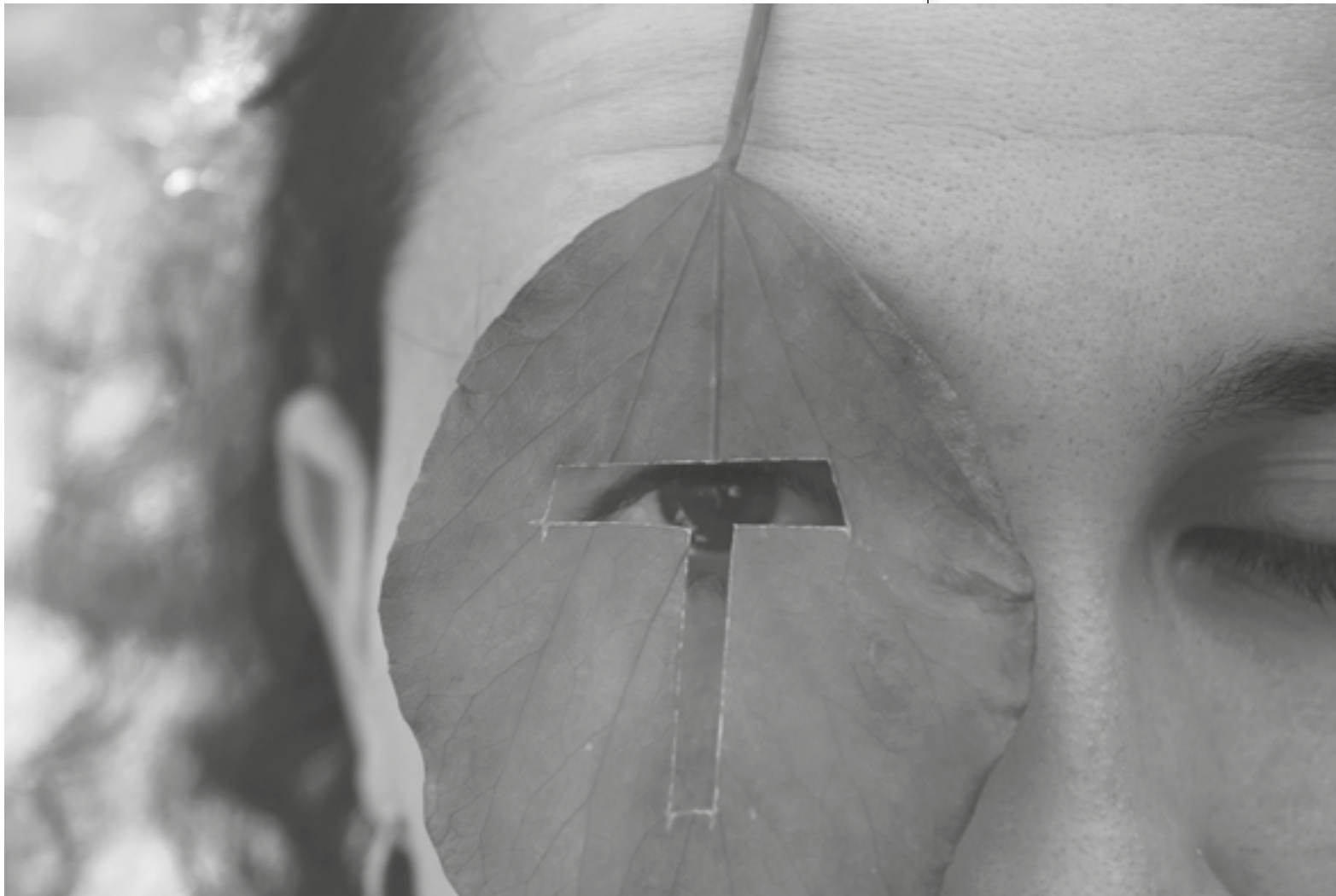

» Un visitant
(2023).
Fotografia:
Sebastià
Masramon.

^ Públic
assistent
(2022).
Fotografia:
Sebastià
Masramon

^ Públic
assistent
(2017).
Fotografia:
Jordi Ferrer

« Alumnes
ESARDI
(2018).
ART AMB H
D'HORTA.
Fotografia:
ESARDI

» Cristina
Torta.
Un Gest
d'Ofrena
(2025).
Fotografia:
l'autora

Ens endinsem en un espai on tot sembla tenir normes, però també paradoxes. Ens movem per la natura buscant bellesa, inspiració, pau... però sovint ho fem des del desig d'interpretar, transformar, intervenir —i no parlo només d'artistes.

Fins i tot quan ens hi acostem amb cura, portem a sobre el pes de mil accions inconscients. M'adono que t'he observat des de finestres, mapes i pantalles. Que t'he volgut salvar després d'haver-te ferit. Que, de vegades, ens anomenem protectors mentre tallem i venerem la natura des d'una distància que la domestica. Mentre et volem protegir, et modifiquem. Mentre et celebrem, et convertim en espectacle. Mentre et preservem, et domestiquem.

Hem après a estimar allò que podem capturar, a venerar allò que podem fer nostre. Hem construït tant sense mirar el que hi havia. Ens hem acostumat a pensar que si no es veu no està passant res. Però la natura no necessita escenari per existir.

I quan dic escenari, em refereixo a noms com «parc», «reserva», «paisatge», com si posar-te límits fos la manera d'estimar-te.

Fins i tot les figures de protecció amaguen tensions; parlem de parcs naturals i, alhora, de reserves de caça. Hi ha normes. Hi ha criteris. I també hi ha excepcions, decisions humanes que modulen la natura.

Les figures de protecció no són perfectes, però són necessàries. És aquí, entre el que podem fer i el que voldríem fer, on es gesta aquesta obra. Potser la clau no és evitar l'impacte —que és impossible—, sinó assumir-lo amb responsabilitat.

I llavors, arribats a aquest punt, em pregunto: podem intervenir sense intervenir? L'art és capaç de fer-se lloc sense forçar-te? I si faig servir sons, imatges, presència...?

On és el límit entre dialogar amb l'espai i imposar-m'hi?

L'art pot ser una eina de consciència, però també pot ser una forma de contradicció. Intervir sense imposar és un desafiament.

No vull ocupar l'espai, sinó dialogar-hi. No vull apropiarme'n, sinó fer-me'n responsable.

No vull fer-te mal.
No et vull perforar, punxar ni picar.
No et vull clavar res que s'assembla a una estaca.
No et vull de màrtir.
No et vull esquinçar, atrapar ni lligar.
No et vull ratllar, guixar o marcar.

No et vull domar. No ets meua.
No et vull embrutar ni destruir.
No et vull profanar.
No et vull trepitjar. Et vull recórrer.
Vull ser conscient del dolor que pot generar cada pas meu.

dria ser un punt de partida.

I així poder arribar a començar escoltant abans d'actuar, i observar abans de transformar.

Perquè escoltar-te és començar a sanar-te.
Perquè sense tu, nosaltres tampoc som.
Perquè, Amalur, ets mare i ets llar.

(Cristina Torta, 2025)

Vull silenci per escoltar-te.

Vull observar cada textura, sentir-te i olorar-te, a tu i als teus habitants.

No et demanaré perdó si no va acompanyat d'un canvi. No diré que sé com fer-ho. No vull fer veure que tot es pot fer si es fa «amb respecte». No vull justificar allò que no és justificable.

Però, des de la consciència, vull valorar allò que ens ofereixes i allò que et volem oferir. No serà suficient, però podria ser un punt de partida.

**Intervenir la roca solitària,
el tòtem que és guaita dels Estrets
i de qui s'hi endinsa.
Subjectar, refermar, lligar
i subratllar per destacar, encara més,
la seva presència.
Envermellir-la,
per tal de dotar-la de passió,
per comprometre l'amor
per l'espai que ocupa,
per contrastar allò que és «rar»
(entès com a únic)
que fixa la nostra mirada
des del centre al tot.
Un cor al centre de l'espai natural
que cal AMAR**

(Antònia Ripoll, 2018)

^ Antònia
Ripoll.
AMARrar
(2018).
Fotografia:
l'autora

» Jordi
González.
Dibuix
d'AMARrar,
realitzat
sobre
el terreny
(2018)

**Instal·lacions de cares
emblemàtiques de la meua obra.**

**Cares amb ulls tancats,
plens de serenor i d'interioritat,
inspirats per una estètica grega,
antiga però amb un material
contemporani:
d'aquesta manera s'inscriuen
en el passat i el present**

(Beatrice Bizot, 2019)

UnaDonaUna

una dona una dona una dona una dona una dona
 Donabosc, Donaigua, Donabranques, Donajove, Donavella
 unadona, una una dona, una una dona, una
 sigil·losament aigua corrent branques lianes lligades al cos i cabell
 unadona, una una dona, una,
 el bosc, ella mateixa
 una dona una, cap ni una
 qualsevol
 recollida en els forats del bosc a vegades amb aigua corrent
 enfonsada en els forats entre terra i branques
 fosa en el no-res i en el tot
 una dona cérvol una dona nimfa, una dona ella
 una dona una cap ni una qualsevol
 Quina serà la seva història?

Res es queda, el que arriba al bosc se n'anirà
 El que del bosc és, desfent-se torna a ell
 El bosc, en realitat, ja ho és tot
 La dona una i cap és potser
 imaginada realitat

(Mariaelena Roqué, 2018)

Els artistes que van habitar el bosc van establir una espècie de repte, entre el diàleg i el desafiament, entre sentir-se a casa i a la intempèrie. Em va impressionar especialment la radicalitat de la intervenció proposada per Mariaelena Roqué, *Una Dona Una*, en la qual es convertia directament en una dona bosc, és a dir, es mimetitzava amb la natura i feia una espècie d'exorcisme ple d'udols que engendrava una dona llop i evocava la potència d'allò femení. Uns ninots fàl·lics al voltant representaven l'amenaça negra d'uns éssers fantasmals a la vigrositat de la seva feminitat esclatada. Finalment, desproveïda de la seva vestimenta de bosc, es deixava caure nua en un rierol, amb una posició d'entrega al flux de l'aigua del riu. Deixada caure, sense oposar cap tipus de resistència a allò que la natura volia de la seva presència.

(Anna Zaera, 2018)

Riu de paraules veus que escolten

(lectura col·lectiva)

**cossos sonors
escolta atenta
les veus del riu
les veus internes**

com ser un riu de veus?

**veus que es repeteixen, que s'uneixen
en una sola veu**

**dissoldre les fronteres
entre artista - visitant
entre creador - intèrpret
entre humà - no-humà
entre escolta - veu**

**per tenir veu és necessària l'escolta
entrar entre tots en harmonia-dissonant
canviant emotiva**

**escolta - respiració - veu
obrir l'escolta**

**un espai d'experimentació
com fondre'ns entre paraules,
balbucejos, respiracions, sons**

**donar la paraula a l'altre
donar una veu que anima
a la cura de la nostra naturalesa
responent amb una veu
que ens abraça
un cos sonor
un cos natural
un cos que flueix
amb i com el riu**

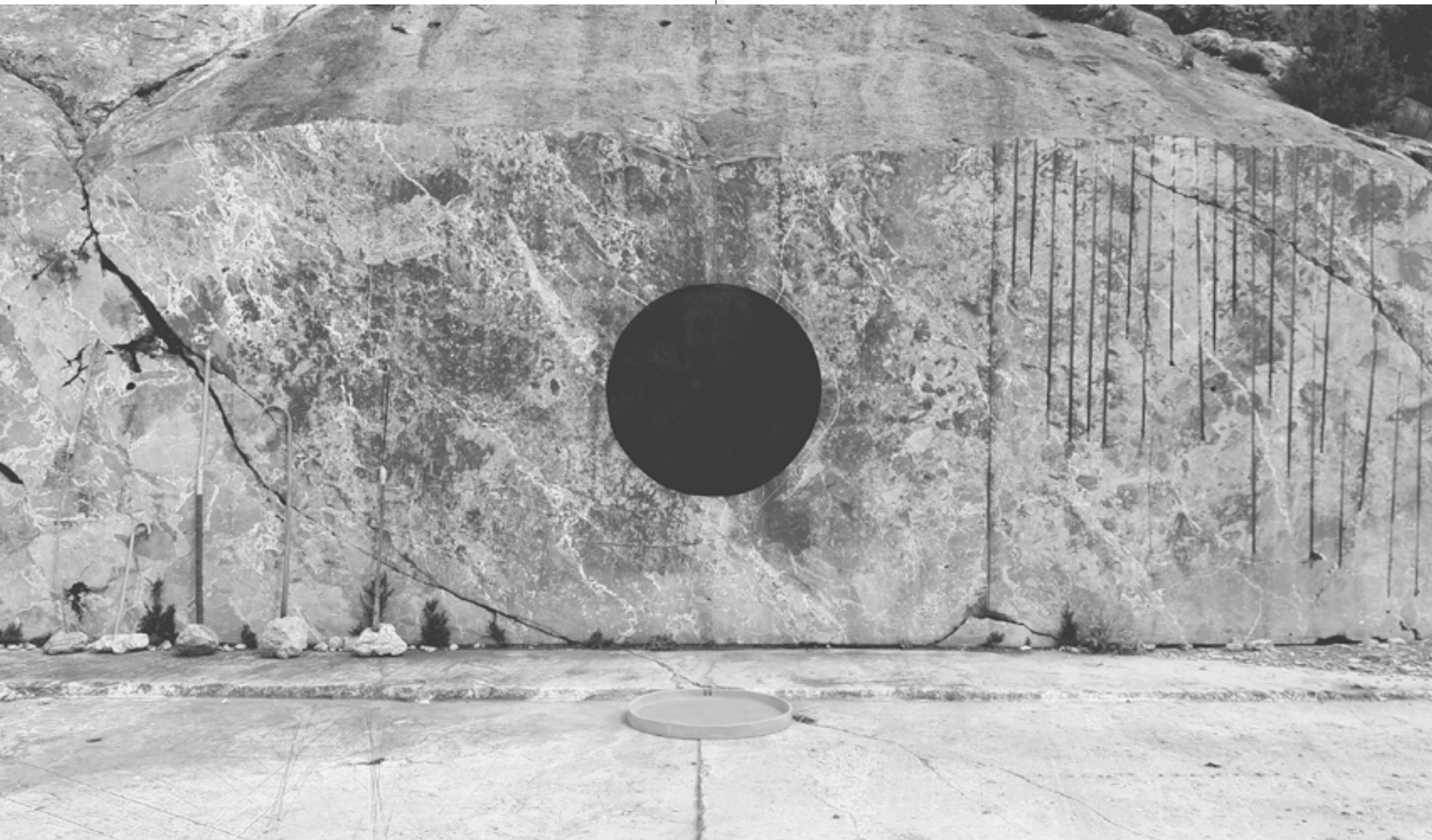
**en un temps
on s'imposa
la distància
buscar les formes
d'estar junts**

Dómix Garrido ens va envair els sentits amb la seva impactant performance *Cuerdad*, que aprofundeix en la ferida oberta que l'ésser humà ha deixat per a la posteritat en la natura. Carlos de Gredos, amb *Qui ens atrapa ens protegeix*, va convidar a la interacció de tots els que érem allà, fet que va provocar que es passés col·lectivament de la timidesa a la hilaritat en embullar-nos en un joc participatiu d'allò més estimulant. La instal·lació de Núria Fernández i Albert Girós, *El cor de la muntanya, l'acull de la terra*, va sorprendre no només per les seves dimensions i el seu emplaçament monumental a La Marbrera, sinó que també per la senzilla immensitat i el subtil missatge filosòfic. Aquest va ser explicat per Albert Girós en una classe magistral, en què va desenvolupar la idea de com aquest punt enorme —centre de la instal·lació— en la paret de marbre simbolitzava el centre d'una espiral. Una espiral que ens engloba a tots i ens fa part també de la natura i de la seva bellesa.

(Myriam Mercader, 2016)

L'escolta i l'olfacte són els sentits més primitius dels quals disposa l'ésser humà. Van lligats a un passat ancestral vivint entre la natura. Partint d'aquesta memòria sonora latent dintre de la nostra psique, la instal·lació de *Micropaisatges sonors* pretén propiciar en l'espectador la capacitat d'escolta perduda en l'evolució caòtica i industrialitzada que hem viscut.

(Vicent Matamoros, 2022)

L'obra de Manuel Morales, de Sant Boi de Llobregat (Barcelona), *Ferides, pell de pedres*, va resultar ser una obra molt especial. A força de ser delicada i poc invasiva amb l'entorn, gairebé ens passa desapercebuda. Morales, que és escultor, treballa especialment l'argila des de 2008. Va deixar d'es-

culpir la pedra o tallar la fusta perquè sentia que eren maneres de ferir la naturalesa. La pedra també té ànima per a Manuel. La veritat és que tots sabem que guarda mil·lennis d'història. Morales els posa pell d'argila a les pedres que troba a les cunetes o a les branques mortes dels arbres

Sílvia Mayans ens va recitar els seus poemes i va triar per a això un espai enmig d'una masia abandonada i deriuada que encara així ens va fer sentir ben aollits.

del bosc. L'argila és tradicionalment curativa i representa així mateix una pell d'humanitat i una comunió entre l'ésser humà i la natura. Al nostre voltant, vam veure grans pedres cobertes d'aquesta pell curativa d'argila i arbres amb alguna de les seves

branques, abans mortes, reviscudes per l'argila de Manuel. Una obra realment exquisida i profunda en el seu simbolisme.

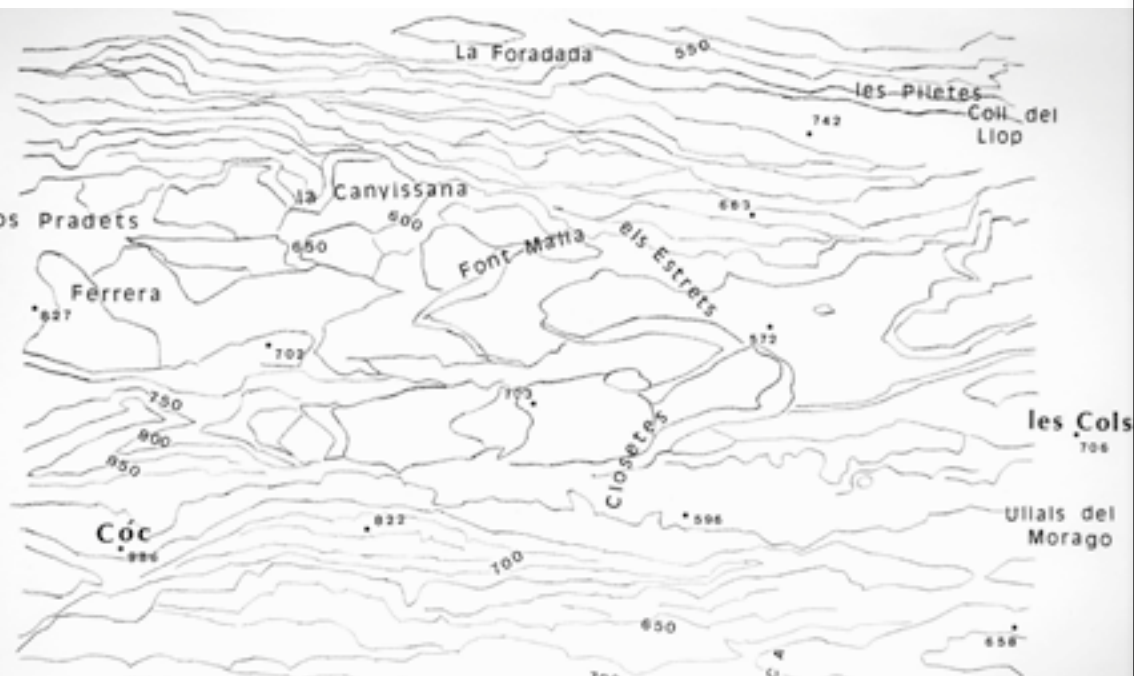
L'acció, titulada *Lupatis Desperandus*, va consistir en quatre poemes enllaçats inspirats en la figura del llop, figura desapareguda de l'entorn dels Ports a mitjan del segle XX, com tantes altres coses. Cada poema era una veu diferent: la veu humana, la del llop, la de la lloba i una altra veu humana per a finalitzar.

(Myriam Mercader, 2017)

**No temo el llop,
la bèstia amarga,
dins el claustre,
i silent,
i eixorca.
No, no temo el llop.
La fera em ronda
des del confí dels segles.
No temo el llop, no,
no sento el seu alè
a flor de pell**

(Sílvia Mayans, 2017)

Mapa de situació-Escorça s'ha confeccionat mitjançant la superposició del mapa de l'espai on s'ha portat a terme edició de 2017 amb un frottage de l'escorça d'un pi de la zona

A Túnel del temps, l'autor ens proposa un viatge al passat de la nostra espècie, al moment en què apareix el simbolisme, segurament quan un *Australopithecus afarensis*, batejat amb el nom de Lucy, va triar una pedra amb trets d'homínid per guardar-la

Aquesta pedra ha estat reproduïda per l'artista amb fang d'alta temperatura

^ Núria Rion.
Mapa de situació-Escorça
(2017)

» Jordi Llort.
Túnel del temps
(2023).
Fotografia:
Roman
Homs

ENDEVINALLA I RESPOSTA:

Què fan tots aquests paraigües,
un diumenge al matí, concretament
el 3 de juny de 2018, passejant
pel Parc Natural dels Ports?

LA RESPOSTA d'Eloïsa Valero:

Experiència estètica,
espiritualitat, grans converses
amb rialles i xàfec primaveral.

» Ester
Fabregat.
Alegria
(2018).
Fotografia:
l'autora

» Ester
Fabregat.
Alegria
(2018).
Fotografia:
Neus Sanromà
Samper

NOTA FINAL:

Com que plovia a semalades, només vam poder fer un terç del recorregut, la resta es va haver de celebrar a l'interior del Casal d'Horta de Sant Joan. Experiència enriquidora, puix que va caldre crear amb la imaginació i les veus del cor experimental els efectes del vent, la pluja, el riu murmurador, les fulles dels arbres acariciades per la brisa i les trepitjades furtives dels gnoms. Experiència meravellosa que hem d'agrair, una vegada més, al seu coordinador.

(César Reglero, 2018)

« Maria Pons.
*Càntir
d'Engany I i II*
(2018).
Fotografia:
Roser Arques

Després d'un matí prenyat d'incerteses meteorològiques, una pluja insistent ens va foragitar dels Estrets al Casal d'Horta de Sant Joan, on vam anar desembarcant, com nàufrags, empesos per les onades de cotxes. Després d'un lapse de temps incert i necessari en què ens vam poder recuperar i reagrupar, *Els Ports. Natura i Art* van reprendre l'activitat; a falta de natura, amb naturalitat, i a falta de Ports, amb un casal. Amb un recorregut primer d'anada amb la poesia de Sílvia Mayans i les veus del cor Flumine i després, ja de tornada, amb l'acció *Càntir d'engany*. Quan dies abans vam visitar els Estrets, *Càntir d'engany*, no era ni càntir, ni engany... Era la pulsó d'una corda invisible, el delit d'un enigma, el vol d'un eixam d'efímeres.

I certament havia de ser així, perquè fins aleshores, he de confessar-ho, desconeixia els Estrets. La visita va ser amb Daniel Sáez, Iona Koppers, la Niebla i Sergi Quiñónero, un dimecres a la tarda, ben entrada la primavera. La solemnitat i la duresa extraterrestre de les moles dels Estrets contrastava amb l'alegria de l'aigua i l'esclat de les flors primaverals. A mig camí, descobrirem un lloc que esdevingué el parany, on vaig caure *in love*. Sort del lloc, que va poder enxampar-me al vol i, mantenint-me suspesa en l'aire del capvespre incipient, va seduir-me amb mil i un encants xiuxiuejats a cau d'orella, ja que només els mostra a qui els sap apreciar.

Va ser just en aquell moment, aprofitant l'efímera ocasió del vol en suspensió, que el lloc va semblar-me la llavor que poc després acabaria definint el que, el com i el perquè de l'acció *Càntir d'engany*. Llavor que germinava dins meu, al marge de qualsevol imatge prèvia a la descoberta del lloc, ja que tot allò que jo havia previst o anticipat va resultar, inevitablement, fora de lloc. Perquè com a escenògrafa, encara que semblés mentida, no puc concebre un lloc com a escenografia o decorat passiu. El lloc és un agent actiu amb què conversar i és d'aquesta conversa que es crea el vincle que dona sentit a l'acció i omple de significat el lloc. L'acció que vàreu veure vosaltres va ser, en rigor, un assaig obert de l'acció que havia de ser; perquè l'acció que vàreu veure va fer-se sense un dels agents protagonistes. Per sort, el matí del dia abans, vam fer un assaig general, durant el qual Roser Arques (fotògrafa de la Cava) va fer-ne un recull fotogràfic. Aquestes són algunes de les fotos de Roser amb l'acció *Càntir d'engany* al seu lloc, al peu de les Moles del Dou, a mig recorregut dels Estrets (entre Horta de Sant Joan i Arnes), l'agent protagonista que no va venir al casal d'Horta de Sant Joan.

(Maria Pons, 2018)

**L'obra processal *Sobre el acto de desplazar
o el estado del desplazamiento*
ha estat desenvolupada per Ana Matey
des de 2013**

**Un qüestionament sobre la identitat
i els moviments migratoris
a través del desplaçament d'elements
naturals; un projecte que, des del
que és absurd, pretén generar reflexió
al voltant d'aquestes temàtiques
i d'altres que van sorgint en el procés**

«En veure part de l'estructura del circuit, on el traçat d'anada i de tornada van paral·lels al barranc, de seguida em vaig imaginar recitant a l'altra banda d'on es trobaria el públic. Encaixonat entre parets de pedra, l'escenografia em semblava perfecta. Però què podria recitar? Un poema en concret? Potser només paraules aparentment inconnexes triades a l'atzar? Llavors, ja a la meua primera visita a l'espai, em va sorgir la idea: citaria, com una mena d'homenatge o d'invocació, els noms d'animals i plantes del Parc Natural dels Ports, en català i amb la seva denominació en llatí, mentre caminaria al ritme del públic. Començo a fer una recerca, a copiar noms i noms i més noms, extrets de pàgines d'internet. Quan em sembla que ja en tinc molts, els compto, per curiositat (les lletres m'agraden, però els nombres també): cent exactes. Un nombre massa rodó per no ser llamíner. Decideixo imprimir-los en format de rotlle que aniré desenrotllant com un pregoner d'altres èpoques, que transmet el missatge d'una alta autoritat o que avisa que un circ ha arribat a la plaça del poble. Però hi volia afegir un element més teatral, una imperfecció, una interferència humana que dificultés la invocació de la natura a través de la paraula. També un joc. També una dosi d'improvisació. Però qui faria aquesta tasca de molestar-me, de posar-me traves a la lectura? Alguna persona que, innocent, s'hagués inscrit al circuit, i que fos capaç d'acceptar el repte. En veure que Sílvia Panisello assisteix a l'acte, no em queda cap dubte. Fa molts anys que compartim complicitats en actes culturals, té dots escèniques, és una gran rapsoda, i segur que riurem molt. No tenia cap dubte que ella improvisaria bé, però el resultat supera les meves expectatives. Crec que sabem crear sorpresa entre el públic, despertar la curiositat, el misteri, el somriure. És un moment fantàstic».

(Jesús M. Tibau, 2019)

«Només unes ratlletes per a dir que el diumenge m'ho vaig passar d'allò més bé. Era tan bonic l'ambient que es va crear, allà, al mig del Port, que me moria de bellesa. Vaig plorar, no ho amago, d'emoció, de bellesa. Era passejar per un espai conegut, però amb una altra mirada. Enhorabona per la idea, pel projecte, per la tria de participants. Va ser màgic, preciós.

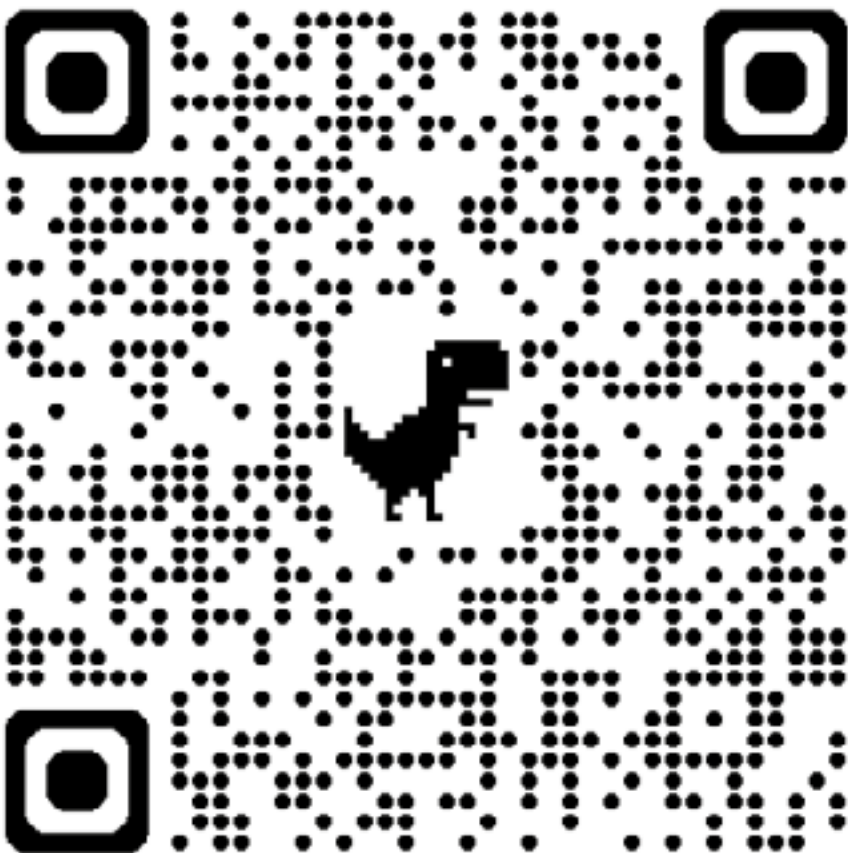
Les explicacions dels artistes van reblar el clau de tot allò que estava passant sensorialment i ho van portar al camp de la lògica i el raonament, però sense desfer-ne la màgia. Una abraçada i una per als artistes també».

(Sílvia Panisello, 2019)

« Jesús M.
Tibau
i Sílvia
Panisello.
Acció poètica
(2019).
Fotografia:
Eloïsa
Valero

La situació d'emergència i les restriccions derivades de la pandèmia de la covid van obligar l'equip del projecte a organitzar, amb molt poc marge d'acció, una edició basada en l'enregistrament d'un documental, que relataria el procés de creació de les obres dels artistes a l'espai natural, amb entrevistes i el resultat final de les intervencions. Aquest documental es va estrenar a través de les xarxes socials i el web de Lo Pati Centre d'Art el dia 14 de juny de l'any 2020.

Els Pots. Natura i Art 2020 (5a Edició)
es pot veure aquí:

«Enhorabona pel documental! L'any passat vaig poder passejar pels Ports amb vosaltres i enguany heu aconseguit que tingués la mateixa sensació des de casa. Crec que la proposta del documental es podria mantindre en les pròximes edicions per a la gent que no puga vindre, tot i que és molt millor la proposta vivencial, evidentment. Gràcies!»

(Judit Terrats Cortiella, 2020)

«Tot i la distància que suposa veure'l en vídeo, queda molt impactant i les idees arriben molt clares, la natura ens atrapa, molt *xulo*, enhorabona!»

(Thais Salvat, 2020)

«M'ha agradat tot. Les intervencions, les performances, sobretot, les he trobat molt originals, el text del documental (sobretot el que es diu al final) i la barreja de la música (moderna, captivadora, despullada) amb el so de la natura (fulles, aigua, etc). Felicitats!»

(Núria Naval, 2020)

**Caminem pocs minuts a l'esquerra
del riu dels Estrets i, quan el paisatge
ja ha canviat totalment,
trobem Nil Nebot Torrella (Gelida),
que ha deixat d'utilitzar el material
típic de la pintura per crear art
únicament a partir d'elements naturals.
La seua obra emmarcada pels Ports
ha estat creada a partir dels pigments
extrets de les pedres**

**Ell, descalç i assegut a sobre una roca,
explica la bellesa i la història que amaga
qualsevol roca com a testimoni
del pas del temps, així com la simbologia
de la seua obra, carregada de crítica
a la societat actual marcada
pel pensament racional i metòdic**

^ Nil Nebot.
Pintures rupestres.
Obra en procés
(2021)
Fotografia:
Sergi
Quiñonero

« Nil Nebot.
*Proves durant
el treball*
(2021).
Fotografia:
Sergi
Quiñonero

Seguim la ruta i desenes de «bolets» en forma de paperines van apareixent a la vora del camí. Teresa Mulet, artista amb arrels rapitenques, ens espera envoltada d'estos papers enrotllats. *Pianissimo, piano, mezzopiano, mezzoforte, forte, fortissimo, fortississimo*. Mulet ens convida a tancar els ulls i visualitzar el paisatge sonor que ens envolta. Escoltem el riu, el vent i els ocells. Durant l'estona que compartim amb ella, xiuxiuegem, cridem i riem. Abans de marxar, però, ens regala a cadascun de nosaltres una paperina per escoltar allò que ens envoltarà mentre prosseguim la marxa.

Després d'haver caminat una bona estona, veiem que a la nostra esquerra hi ha, al sotabosc, un mandala gegant amb formes de serp. L'artista tortosina Núria Arias ens està esperant. Ens explica la simbologia de les serps, l'estructura del mandala per a la seua persona i la construcció de les persones en l'actualitat. El seu objectiu amb l'obra és «arribar a escoltar l'ocell de l'ànima», que va més enllà de qui pensem que som.

Seguim caminant i, arribats al Mas de Corretja, ens asseiem en cercle al voltant de Jordi Abelló, que ens descobreix uns nous artistes: els tèrmits. Ell diu que són els seus representants, que els tèrmits no són «l'enemic invisible», sinó els «escultors invisibles». Amb un to més humorístic, relata la història de l'art fins a arribar a Alberto Giacometti i l'estructura cúbica que encaixava *The Nose*. Situa petits fragments de fusta treballats pels tèrmits al centre de l'estructura, que és una recreació exacta de la de Giacometti, fet que posa en relleu l'obra dels petits insectes. Després, ens convida a l'observació detallada de dos arbres que són molt a prop nostre i que mostren també el treball dels tèrmits. Finalment, com a colofó, Abelló mostra una de les bigues del mas, corroïda pel treball d'estos petits «escultors», i la col·loca a sobre de l'estructura giacomettiana.

Després d'haver deixat enrere les obres d'art dels tèrmits, veiem dues persones abraçades. Som prop del forn de calç, concretament en una zona amb molta vegetació i pendent. Les càmeres s'han d'apagar, és el torn de la performance de Jordina Ros amb Pere Estadella. Es tracta d'una peça dolorosa i introspectiva, l'abandonament del jo per tornar a connectar amb la mare terra.

(Judit Camacho, 2021)

L'any 2019 iniciem les activitats educatives amb les escoles del territori.

Hem anomenat *Pedagògica* a aquesta part del nostre projecte. Els objectius de *Pedagògica Els Ports. Natura i Art* es podrien resumir en:

**potenciar en els infants l'estima
i necessitat de defensa de la natura,
valors intrínsecs a la proposta**

**apropar l'alumnat a la creació
contemporània, específicament
a les obres que es basen en la instal·lació
en entorns naturals i incorporen la natura
en el seu discurs**

**desenvolupar al medi natural,
al costat de les intervencions dels artistes,
activitats plàstiques que estimulin
la creativitat, obrin la perspectiva
sobre l'art i l'entorn i aprofundeixin
en el missatge que els artistes
han volgut transmetre**

**desenvolupar el gaudi estètic
de les obres per tal de connectar-lo
al gaudi de la natura**

« pedagògica »

«Us escric per donar-vos les gràcies per l'experiència d'avui i felicitar-vos pel taller de pintura de Nil Nebot i l'activitat preparada per Elaine Hoffer. La impressió dels xiquets i les xiquetes ha estat molt bona, comenten que les dues activitats els han semblat molt interessants i la de la pintura, molt curiosa. Als qui han fet el recorregut, també els han agradat les obres que hi han anat descobrint. Ha anat tot molt ben quadrat quant als temps i organització. Esperem poder tornar a repetir l'any que ve».

(Irene Sancho Cortiella, directora de l'Escola Montsagre, 2021)

» Tallers de màscares a l'aula (2020).
5è i 6è Primària, Escola Montsagre.
Fotografia: Sergi Quíñonero

» Materials per a la instal·lació (2022).
Fotografia: Sergi Quíñonero

» Jordi González.
Obra: *Cara a cara* (2020).
Fotografia: Sergi Quíñonero

» Escola La Gessera (2020).
Fotografia: Sergi Quíñonero

diàgòsi

✧ Treballant
la connexió
amb els ancestres
(2023).
Fotografia:
Judit
Montañés

✧ Recuperant
materials
i tradicions
(2023).
Fotografia:
Sílvia
Franzher

» Cabanes
i senderes
(2025).
Fotografia:
Paula Vicente

Poder participar com a educadora en la desena edició del projecte *Els Ports. Natura i Art* ha estat, una vegada més, una experiència transformadora. És ja la tercera edició que tinc el privilegi de viure des de dins, i cada cop reafirmo més la importància de crear espais on art, educació i natura es trobin sense pressa, amb temps per sentir, observar i crear des del respecte i l'escolta.

Enguany, sota el títol *De la deixalla al símbol: Noves pedres, nous mons*, hem compartit un espai de reflexió amb infants d'entre 3 i 12 anys per mirar la matèria amb nous ulls. Amb elements recollits del bosc i petits fragments de plàstic recopilats pels infants, hem transformat l'impacte en metàfora, la brossa en missatge. Cada peça efímera ha estat un gest poètic, un acte de cura cap a l'entorn.

El taller, inspirat en l'obra *Opus Plasticum* de Maite Serna, ha estat un viatge entre la matèria i la consciència. Ens ensenya que una pedra pot parlar. Que el plàstic pot denunciar i, alhora, transformar-se. I així ho vam experimentar al taller:

«Recol·lectar no és acumular, és tornar a mirar amb ulls nous allò que ja donàvem per perdut. L'art és un acte de cura que pot néixer d'allò que ja no vol ningú. Quan recollim una deixalla, no estem netejant només un lloc.»

Les respostes dels infants han estat, com sempre, reveladores. Amb les mans, han sabut explicar una nova història buscant una simbiosi entre natura i residu. No calen grans discursos per parlar de sostenibilitat si oferim vivències que conviden a pensar. Una instal·lació col·lectiva feta amb elements naturals i restes reciclades pot esdevenir manifest sense lletres.

Des de la meua primera participació en el projecte, he anat incorporant aquestes vivències a la meua mirada pedagògica. I he constatat, cada any, que la natura no és només escenari d'aprenentatge: és coautora, és mestra, és escola.

En un temps en què el soroll i la immediatesa s'imposen, propostes com aquesta ens recorden que educar és també despertar consciències i que l'art, quan es vincula a la terra i a les emocions, esdevé una poderosa eina.

Gràcies, una vegada més, per fer-m'hi tornar.

(Judith Montañés, educadora, 2025)

Al Mas Quiquet, la meua intervenció inaugura el recorregut artístic d'aquesta vuitena edició. L'obra és talment la portada de la «revista caminada» que va ser la jornada. La meua obra *ELS PORTS. NATURA I ART* ens permet descobrir l'interessant món de les lletres.

El primer que vaig mostrar fou un tapís que havia elaborat amb els materials de l'entorn, que curo-sament havia recollit, tractat i preparat: pedretes, tronquets, pinassa, escorça, glans, fang, fulles...

Les lletres comencen a adquirir sentit amb l'explicació que *natura*, etimològicament, significa «la realització (-ura) de naixer (*nat*)», introduint-nos en els significats de les lletres. «Imagineu que una planta creix, després expulsa una llavor que cau a terra i en germinar creix una nova planta que s'adreça cap al cel». Acompanyo aquesta explicació amb la mà dibuixant a l'aire una lletra N. Seguim amb la A —inaugural— com a unió de dos semblants: podem ajuntar les puntes dels dits fent la forma d'aquesta lletra. Si la N representa la reproducció en el món vegetal, la A, la procreació animal (sexual). La T amb què acaba NAT és la transició del no-res a l'ésser, com la T d'art és el pas del procés a l'obra. Així és com, lletra per lletra, es desvetllen els significats de NATURA i ART.

En una segona part, a l'entrada del mas, com a domador de lletres que soc, presento el «llibre-ma» (llibre-poema) *ELS PORTS. NATURA I ART*, fet expressament per a l'ocasió, on diposito les meves reflexions entorn dels conceptes de NATURA i ART. Un «llibre-ma» gran, on el joc i la sorpresa volen captivar el públic: les lletres canvien de posició, de presència i de significat davant dels seus ulls. En passar plana, veiem com de la mateixa NATURA neix l'ART.

(Carles Mamano, 2023)

**Lafon i Rierola van fer tres càntirs
amb fang cuit, de terres del Pinell
de Brai i Tortosa, per a convidar
a beure aigua fresca.
Un gest primigeni, connectat a la vida,
per apaivagar la set
de les persones convocades**

**En un espai assenyalat a tal efecte
amb una placa de calç
(de les mateixes dimensions
que les que es fan servir per
a les àrees privades de caça),
van pintar en directe, amb la tècnica
del fresc i amb blau de Montserrat,
un símbol elaborat per a l'ocasió.
Es va crear així un espai just al costat
del forn de calç del Racó de Corretja,
que homenatja, en conjunt, professions
perdudes o en perill d'extinció**

« Montsita
Rierola
i Jordi Lafon.
*La set
dels dies I*
(2024).
Fotografia:
Lafon-Rierola

≈ Montsita
Rierola
i Jordi Lafon.
*La set
dels dies II*
(2024).
Fotografia:
Sebastià
Masramon

« Marta
Baceiredo.
*El primer
esglaó*
(2025).
Fotografía:
Sebastià
Masramono

La performance
El primer esglaó és una crítica
al consum alimentari d'animals
i al greu impacte ambiental
que comporta

Un menú confeccionat amb plats
preparats amb carns i elaborats
d'origen animal que ha estat
presentat a uns comensals
emmascarats

«Verd vernal, aire pur, aigua neta, coves amb missatges de gratitud, corriols que conviden a la reflexió, les ferides de les roques, el banquet dels desmesurats, l'arquitectura del bosc, la nafra dels plàstics... L'art que ens heu regalat enmig de tot l'art natural que ens mira. Això i molt més ha estat *Els Ports. Natura i Art 2025* en la seua desena edició. L'enhorabona Sergi Quiñónero per ser el motor que fa possible esta iniciativa tan bonica i enhorabona també a les i als artistes per estos instants tan preciosos com necessaris. Esperant ja l'onzena edició».

(Valer Gisbert, 2025)

« Marta
Baceiredo.
El primer esglaó
(2025).
Fotografia:
l'autora

Fotògrafes de la Nottingham Trent University visiten *Els Ports. Natura i Art*:

«Aquest cap de setmana hem visitat *Els Ports. Natura i Art* per viure la desena edició d'aquest esdeveniment únic d'art contemporani. Situat en l'impressionant entorn del Parc Natural dels Ports, el projecte presenta instal·lacions artístiques temporals i específiques al lloc, creades dins del bosc. Amb un enfocament en l'art efímer i una filosofia de no deixar cap rastre permanent, les instal·lacions van des d'estructures fetes amb materials naturals trobats i intervencions amb plàstics fins a performances. *Els Ports. Natura i Art* és un exemple inspirador de com l'art contemporani pot presentar-se en espais no tradicionals i animar les visitants a interactuar tant amb les obres d'art com amb el paisatge».

(Riba Rocks, 2025)

**Misselbrook va proposar un viatge a través
de la instal·lació, on la muntanya encarna
una catedral i la roca serveix d'altar.
Mitjançant la paraula en viu, l'artista va fomentar
moments d'introspecció i unitat,
centrant-se en l'oposició entre llum i foscor,
també entre vida i mort**

El projecte tracta sobre l'emergència climàtica que viu el territori i, en general, el nostre planeta

L'obra agafa el nom de *Pedres de la fam* d'unes inscripcions gravades a les pedres de les vores dels rius germànics, com l'Elba.

Aquestes inscripcions eren indicadores infal·libles que el nivell del riu era tan baix a causa d'una greu sequera, fet que anunciava un període de fam

Una de les més famoses és la que deia, literalment, «si em veus, plora», anunciant la fam que s'esdevindria en cas d'aquesta fatídica manca d'aigua

pensar

ETIM.: pres del llatí *pensare*, 'pesar, meditar'.

- » 1. Formar idees; concebre en l'enteniment; exercir l'enteniment la facultat de concebre, de jutjar, d'inferir.
- » 2. Formar o tenir el propòsit (de fer tal o tal cosa)
- » 3. Preocupar-se, tenir esment d'algú, d'alguna cosa, de fer quelcom.
- » 4. Pensar en (algú o alguna cosa), pensar a (fer quelcom): tenir aquella cosa o persona present en l'esperit, no oblidar-se'n.
- » 5. *tr.* Creure, tenir per ver, opinar.
- » 6. Estar a punt, veure's en perill imminent; cuidar.

✂
✂
✂
bosc
✂
✂
Disney:
✂
✂
una
✂
✂
✂
✂
✂
✂
perspectiva
crítica
✂

Anna Zaera

La majoria dels mortals contemporanis mirem el bosc o la muntanya per dues raons principals: quan pensem a anar-hi a fer una passejada lúdica de diumenge o quan comencen a cremar-se i entrem en el pànic d'una destrucció terrible. L'altre dia parlava amb un bomber que va participar en l'extinció del foc dels Ports de l'estiu del 2025, a la zona de Pauïls, i em deia que te-

nim una manera «Disney» de mirar les muntanyes i els boscos, i en el nostre cas particular, els Ports. Un enfocament naïf en què el bosc està al servei del nostre lleure, de la nostra desconnexió, de la nostra necessitat de respirar verd. En aquest sentit, el bosc s'ha convertit en un oasi accessible i disponible per a tots els nostres mals moderns. Cansats i saturats dels entorns urbans, les tecnologies i l'addicció a les imatges i a les pantalles, progressivament tenim la necessitat de tornar a la versió més despullada de nosaltres mateixos, a una comunió reveladora amb la natura. De fet, Richard Louv, autor del llibre *L'últim nen als boscos*, diu que les criatures actualment saben moltes coses sobre medi ambient, ecologia o canvi climàtic, però no tenen gaire contacte directe amb la natura. Potser no han anat mai al bosc. De fet, aquest autor ha estat el que ha posat nom a la qüestió: *trastorn per déficit de naturalesa*. Quan arribem a l'edat adulta aquesta desconnexió, en molts casos d'anys, es converteix en una fascinació per un indret que considerem encara salvatge i ple de sorpreses. Torna la mirada a les muntanyes com un anhel d'experiències. El bosc i l'acte de passejar-lo ens connecta amb els sentits, ens ofereix un bàlsam en certa manera curatiu. Tot i que aquest fet no hauria de ser necessàriament negatiu, hi ha un cert risc: tenir una percepció esbiaixada del que aquest ecosistema representa. Una percepció que rendibilitza el bosc o bé econòmicament o com un recurs més per a la nostra satisfacció o alliberació espiritual.

**Un enfocament naïf
en què el bosc està al servei
del nostre lleure,
de la nostra desconnexió,
de la nostra necessitat
de respirar verd**

El bomber m'explicava que els boscos estan cada cop més abandonats i allà on abans tenia lloc una vida quotidiana estable ara no hi ha cap presència humana, excepte la dels bombers quan han d'apagar un foc, els professionals que s'encarreguen de la gestió dels parcs naturals o els agents forestals. Abans hi havia una comunitat de persones estables que l'habitaven.

Hi havia llenyataires que tallaven arbres per fer foc, hi havia ramaders i ramats que circulaven pels camins pecuaris i hi havia senzillament els propietaris de les finques que les passejaven i les cuidaven. Els antics professionals o habitants del bosc han anat morint, i moltes d'aquestes parcel·les han quedat abandonades pel despoblament progressiu de les zones rurals. Aquesta idea de l'abandonament dels boscos, però, no deixa de ser una visió molt antropocèntrica, ens adverteixen els biòlegs i ambientòlegs. Convindria, potser, ampliar la mirada, no solament als darrers 70 o 100 anys, sinó als darrers 700 o 3.000 anys? Els boscos existien molt abans que els humans. La nostra obsessió per domesticar-los potser ens allunya de veure-hi alguna cosa més que el nostre propi interès i la nostra supèrbia. Els experts asseguren que la línia de referència temporal o històrica que posem arbitràriament ho condiciona tot. La nostàlgia o el romanticisme que els temps passats van ser millors és també un argument totalment Disney. De fet, al segle passat, en moments de màxima ocupació de la muntanya es van produir les extincions de moltes espècies clau per a l'ecosistema, i no va ser a causa del canvi climàtic, sinó de l'acció humana. Actualment el bosc ha quedat, bàsicament, com un espai per a la representació, on encara esperem que es doni la màgia.

**El bosc és un espai arquetípic
que forma part de la nostra
memòria ancestral,
ja sigui perquè acull éssers
fantasmagòrics o fantàstics
o bé perquè representa el trànsit
necessari de la infantesa
a la vida adulta**

L'imaginari del bosc és molt potent i ve de lluny. Diu el naturalista Joaquín Araújo que el bosc és el lloc primigeni del qual provenim, descendents com som d'uns primats que van baixar dels arbres per caminar per la sabana a la recerca d'aliment. Sembla que el nostre vincle amb el bosc està marcat en el nostre genoma, des de fa milions d'anys. Així, el bosc aglutina molts significats com a context i també promeses d'aventura, perills i felicitat. De

fet, molts dels contes infantils que ens explicaven abans d'anar a dormir tenien com a escenari un bosc. Recordeu el conte de Hansel i Gretel? O el de la Caputxeta Vermella? El bosc és un espai arquetípic que forma part de la nostra memòria ancestral, ja sigui perquè acull éssers fantasmagòrics o fantàstics o bé perquè representa el trànsit necessari de la infantesa a la vida adulta. Ho explica molt bé la psicoanalista i contista argentina Clarissa Pinkola Estés: «Surt al bosc, surt de seguida. Si no surts al bosc, mai passarà res, i la teva vida no començarà mai. Surt al bosc, surt de seguida. Surt al bosc, surt de seguida». Ja de més grans, alguns ens hem interessat per altres autors com H. D. Thoreau i el seu *Walden o la vida als boscos*, amb les seves reflexions sobre una vida senzilla i lluny de la tecnologia. J.R.R. Tolkien també ens presenta un bosc i una muntanya com un escenari ple de significats i d'una potència conceptual i vital increïble.

Per què un paisatge cremat ens resulta tan desagradable, trist i desolador?

Si ara estem parlant d'un bosc llegendari o de ciència-ficció, aquesta percepció sempre té el seu revers. L'amenaça ferotge. L'antagonista. Aquesta percepció Disney també la tenim pel que fa al foc i els incendis. Tenim molta por al foc. El foc representa el protagonista dolent de la història, l'amenaça de destrucció d'un espai que considerem bucòlic. El verd és la vida; el negre, la mort. Per què un paisatge cremat ens resulta tan desagradable, trist i desolador? Fa milions d'anys que els ecosistemes mediterranis conviuen amb el foc; de fet, el foc és consubstancial amb l'ecosistema. En general, tenim tendència a pensar que podem domesticar el bosc i que el podem controlar. Potser hauríem de veure les zones cremades amb la mateixa naturalitat que un arbre caigut pel vent, un barranc que s'ha desbordat o un despreniment de roques? Sense el malaltís judici humà aquests fenòmens serien totalment integrats en un curs d'esdeveniments totalment esperable i desitjable. El bosc verdet a què aspirem és el somni americà, la imatge prefabricada que anhelem. L'indret on surten bestioles i *bambis* fent saltironets, i totes les espècies conviuen en harmonia. Però precisament és aquesta biodiversitat tan desitjada la que molts cops està amenaçada per les activitats que la gent fa a la muntanya. Que si circuits amb vehicles motoritzats, que si recollida de bolets, que si banys massius als gorgs, que si batudes per caçar porcs senglars.

També activitats aparentment inofensives, com emportar-se un ramet d'una planta a casa o recollir flors, poden suposar posar en risc algunes espècies que ja estan en perill d'extinció.

Hem d'estar atentes i construir perspectives crítiques respecte a un ecosistema com és el bosc i qüestionar els nostres imaginaris de bellesa i esperança. Escoltar-lo sense controlar-lo. Per a mi, el projecte *Els Ports. Natura i Art* contribueix a crear mecanismes d'escolta i fa compatible el coneixement del medi forestal amb la presència humana. Ens ajuda a aproximar-nos-hi des del fet real, a evitar generar representacions edulcorades o falses del que és el bosc i a promoure un diàleg horitzontal entre tots els elements que el conformen.

Part d'aquesta actitud d'escolta és la manera com s'ha gestat el projecte durant aquests deu anys, sempre vinculat a un estil de vida genuí del seu impulsor, Sergi Quiñero, que ha fet del seu activisme ecològic i la seua austeritat quotidiana una manera de viure coherent amb el medi. En aquests sentit, els seus projectes artístics i de comissariat han contribuït a expandir aquesta perspectiva crítica i a contagiar-la a artistes i públic general.

Aquesta actitud també ha marcat la selecció dels seixanta artistes que s'han apropiat amb respecte als Ports i a allò que el bosc els havia de dir a tots i a cadascun en particular. Ells han reflexionat sobre l'escolta, sobre els imaginaris del bosc, sobre els nostres cossos, sobre les nostres paranoies emancipadores, sobre les esquerdes i les ferides que el mateix control humà ocasiona a la terra. Sobre allò sagrat que ens uneix i ens representa.

Els Ports. Natura i Art ha generat una comunitat de persones que no són visitants esporàdics, sinó que amb la seva pràctica artística radical, arrelada i contextualitzada han combatut i seguiran combatent els anomenats imaginaris Disney, que esborren matisos i clarobscur.

Temps profunds

Cada bosc s'ha de posar en context i escala. Tot bosc posseeix un temps profund i una materialitat geològica que ens pot sorprendre, fins i tot meravellar.

Us poso un exemple. El Sàhara actual és un autèntic desert, però sabem que no sempre ha estat així. Fa uns quinze mil anys el Tassili encara estava recobert de vegetació fèrtil i abundant. No obstant això, el Sàhara, —i tot el planeta—, al llarg dels milions d'anys, ha anat encadenant períodes d'alteracions climàtiques, com els repetits cicles de glaciacions que van començar fa més de 40 milions d'anys i que han anat configurant els paisatges actuals.

Tot bosc posseeix un temps profund i una materialitat geològica que ens pot sorprendre, fins i tot meravellar

L'entrada a l'últim període interglacial, inici de l'època geològica de l'holocè, va comportar canvis nous i importants en les dinàmiques dels boscos del Tassili degut principalment a l'alteració rotunda dels patrons de pluja, que van suposar un augment significatiu de pols a l'aire i el descens progressiu de les precipitacions, origen del procés de desertització que actualment coneixem. En aquests temps més recents augmenta la presència d'homínids i podem començar a parlar d'un nosaltres, la humanitat. El pedregar del Tassili, una obra d'art, ens recorda que Àfrica ha estat el bressol de la humanitat alhora que rememora el trànsit gradual del paleolític al neolític, i el pas de deixar de ser merament nòmades per experimentar les primeres activitats sedentàries.

Les pedres d'aquest racó de món tenen un interès geològic indiscutible, però també un gran valor cultural. Conserven un dels conjunts d'art rupestre més impressionants i antics del món, que també il·lustra els successius canvis climàtics, les migracions de la fauna i l'evolució de la vida humana als confins del Sàhara. Quina girada de cervell trobar-se elefants i girafes a les pedres de l'Oued In Djerane! I quina commoció veure esculpida una vaca que plora prop de Djanet! El seu plor, de realisme sense precedents,

evidencia la preocupació per la supervivència, la manca d'aigua i la desaparició progressiva de pastures en el marc de la revolució neolítica. La peça immortalitza en el pla artístic i simbòlic l'inici de la desertificació del Tassili i del Sàhara, un procés que va començar fa més de 140 milions d'anys i que encara és actiu.

^ Vera Livia.
*El eco de las
luciérnagas*
(2022).
Fotografía:
Sebastià
Masramon

L'art de la natura

Si traiem el jo-nosaltres de la concepció de la peça artística, què queda? Hi ha res de creador sense, o més enllà, de l'experiència humana? El planeta Terra és creador per ell mateix? Si ens ubiquem en l'eix dels temps profunds trobem una essència creadora prèvia a la nostra espècie, és a dir, la força motriu de la mateixa constitució terrestre. En aquesta línia de temps, doncs, semblaria ser que el nostre planeta és creatiu per naturalesa i que abans que nosaltres, l'agència creadora de concepció sistèmica ja hauria interrelacionat la gènesi terrestre i la seva evolució com un acte constant de creació (artística) natural: la Terra com a peça d'art.

Semblaria ser que el nostre planeta és creatiu per naturalesa

He fet referència a l'eix del temps per parlar d'uns temps profunds que ens precedeixen. Ara toca l'eix espacial per concebre les implicacions de viure immersos en una escala planetària, especialment en relació amb les alteracions climàtiques i els seus efectes directes en els territoris que habitem. Es parla d'emergències, de desenvolupament sostenible o d'antropocè, de decreixement, de transició ecosocial per arribar a acabar en el ja no tan distòpic col·lapse general del sistema. Més enllà de les llums i les ombres de les aportacions científiques al respecte, ens és imprescindible un abordatge interseccional de la temàtica que interpel·la de manera molt directa l'art i la geocreativitat en la generació d'una producció cultural situada que reflexioni críticament sobre el relat androcèntric de l'extinció, sobretot del i per al paratge dels Ports.

A través d'*Els Ports. Natura i Art*, fa una dècada que hem entrat a l'univers dels protagonistes del teatre món, de les mitologies materials i dels paisatges vitals per reflexionar sobre el gir ecològic del relat humà immers en una temporalitat d'escala planetària. Diferents mirades, multitud de propostes i també un teixit d'idees com a cants de sirena per incitar el públic a reflexionar sobre el vincle que, com a espècie, mantenim amb l'entorn, amb la natura, amb el bosc. He començat dient que creia fermament en el fet que *Els Ports. Natura i Art* és, abans que res, una invitació sòlida a un acte íntim i alhora col·lectiu de «tornar al bosc». I acabo reafirmant-ho, perquè tal com diu Marialena Roqué, «el bosc ja ho és tot».

l'ou O la gallina?

Jordi González Castelló

Donem per fet que «natura» és un territori contraposat a la ciutat i «art» és quelcom resultant de la creació humana, però aquests dos conceptes no són més que el fruit d'una construcció cultural que ara, en ple segle XXI, ens afanyem a repensar i vincular. Precisament, aquests dos conceptes han acompanyat durant una dècada la proposta d'*Els Ports. Natura i Art*, que ens ha empès a interpel·lar i qüestionar aquesta relació oferint-nos un espai de reflexió en l'entorn del parc natural. Així doncs, natura i art, art i natura, quin seria l'origen?, l'ou o la gallina? O, dit en altres paraules, quina seria la relació entre aquests dos conceptes?

En el llenguatge quotidià trobem expressions com «anar a la natura», «passar per la natura», «gaudir de la natura». Com si la natura fos un indret llunyà o una atracció per al lleure. Tanmateix, aquesta distància lingüística és un reflex del nostre pensament, que s'ha modelat a través de les religions agrícoles i el tecnocapitalisme, i que ha quedat palès en l'àmbit artístic en la pintura romàntica de paisatge a partir del s. XVIII. L'art ens educa la mirada i és un dels constructors de la nostra «realitat», el filtre mitjançant el qual interpretem el món. Hem percebut la natura com un paisatge, però no com un de real i vivencial, sinó tergiversat, en què s'expressava una afectació. L'art romàntic va utilitzar el paisatge com a mitjà per canalitzar els estats emocionals dels humans a través d'una representació imaginària de la natura. No serà fins a la dècada dels seixanta del segle XX, a l'inici de la Gran Acceleració i coincidint amb el despertar de l'activisme ecologista, que la natura i l'art tornaran a estrènyer les relacions en una sèrie de manifestacions artístiques anomenades imprecisament com a *land art*. I cal remarcar el terme *imprecís*, perquè dependrà dels mateixos artistes o crítics, que batejaran les diferents obres sorgides com a *earthworks*, *environmental art*, *ecoart*, etc., segons la sensibilitat de cadascú amb el territori. Perquè a diferència de la pintura romàntica, podem dir que la natura, a mitjans segle XX, va tornar a ser una cosa tangible: es treballa, es manipula i es materialitza. Però també s'experimenta i es viu.

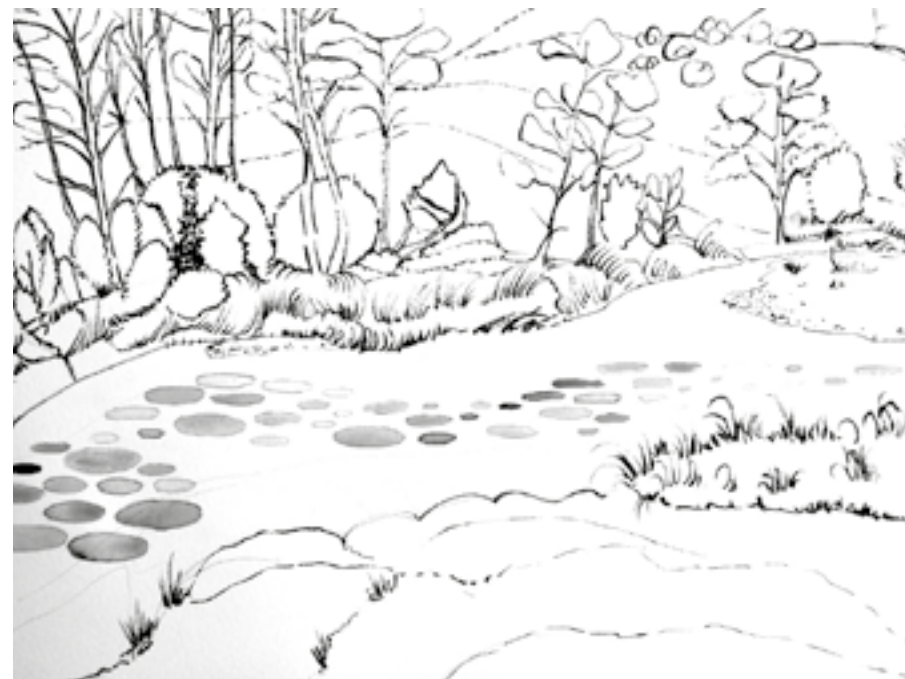
L'art influeix en la nostra percepció i en el nostre pensament, com he esmentat abans, però també és un relator. L'art ha relatat una distància durant més de dos segles expressant una dicotomia falsa (humà-natura) amb conseqüències devastadores per a la Terra i els seus habitants (espècies humanes i no humanes) que ha generat un nou període geològic, l'antropocè, i que es resoldrà en el que els científics designen com la sisena extinció massiva. Podem pensar en les limitacions de l'art per guarir el món o restablir-ne l'equilibri, tanmateix,

el professor José Albelda afirma que l'art pot ajudar a modificar el nostre imaginari col·lectiu creant un nou paradigma ecològic. Justament, l'art que s'ha proposat a *Els Ports. Natura i Art* rema en aquesta direcció, en la línia d'artistes com Richard Long, Nils Udo, Herman de Vries, o Andy Goldsworthy, que realitzen intervencions mínimes i efímeres. Les obres resultants d'aquests artistes no només afecten reversiblement la natura, sinó que generen una estètica sense cap altre referent que no sigui el mateix paisatge. Aquest fet ens ajuda a apropar-nos a la natura sense mitjancers i tal com és en realitat, ens ajuda a reinterpretar-la i a considerar-la d'una manera respectuosa.

L'art influeix en la nostra percepció i en el nostre pensament, però també és un relator

Aquesta manera d'entendre el *land art* és encoratjadora i mostra un camí a seguir, s'alia amb els postulats de la sostenibilitat i l'ecologia, lluny dels propòsits extractivistes. No es tracta de tornar a explicar el mite de la creació divina i la nostra relació ancestral amb la natura com afirmen alguns crítics i acadèmics, perquè l'art parteix des de la cultura en la qual estem inserits i ja no ens en podem fer enrere. Però sí que es fa palès que hem anat abandonant un tipus d'intervenció en el paisatge pròpiament nord-americana, en la qual es modificava el territori com si es tractés d'obra pública (carreteres, construccions, etc.). Encara avui, després de cinquanta anys, podem trobar obres d'artistes com Smithson, de Maria, Holt o Heizer en el *Mid-West* dels EUA. Tanmateix, des de començaments del segle XXI, el *land art* ha seguit amb excepcions (els parcs escultòrics, per exemple) pel corrent que podem dir més europeista que just esmentàvem abans, basat en obres d'escala humana i materials naturals. En els últims quinze anys hem pogut observar com han proliferat festivals, trobades, esdeveniments i biennals, especialment en la perifèria i en zones rurals, que aposten pel *land art* com a reclam turístic i també vinculats a propostes més activistes o reivindicatives.

Si, a hores d'ara, encara no sabem si l'ou és l'art i la natura és la gallina o si es tracta del cas contrari, això vol dir que anem bé. Segons el creacionista, és primer la gallina; segons el científic, l'ou. L'art ens fa observar la natura, i la natura ho és tot, és nosaltres i és el nostre art també. És prou conegut

^ Ester Fabregat.
Alegria,
esbós de l'obra
(2018).
Fotografia:
l'autora

que preguntar-se què va primer és una fal·làcia, un parany filosòfic, perquè el que ens preguntem en realitat és sobre metafísica, sobre l'origen de l'univers. L'art interpel·la l'ésser humà sobre la natura, sobre què som i què hem vingut a fer aquí. La qüestió és que per formular aquesta pregunta ja no ens calen obres monumentals que ens situïn per sobre la natura com a dominadors totpoderosos creadors de l'univers, sinó que, a tocar de la sisena extinció, hem entès que som part indissociable del tot. Amb obres com les que hem vist en aquestes deu edicions als Ports ens hem resituat i ens hem posat a lloc, no al cim de la piràmide, sinó bastant més avall, com ja deia el pare de l'ecologia contemporània, Aldo Leopold, a *Ètica de la terra*.

diàlegs
⋮
sobre
⋮
art
⋮
i
⋮
ecologia
⋮
⋮
⋮
⋮

Sergi Quiñonero

El problema més important al qual actualment s'enfronta la humanitat és el de la crisi climàtica, provocada pel domini i la sobreexplotació a què, com a espècie, estem sotmetent el planeta Terra. Això ha propiciat un creixement econòmic i consum accelerats i una explotació abusiva dels recursos naturals. Riechmann, ja fa vint anys, ens plantejava que el més urgent per aconseguir «el desenvolupament sostenible és l'autolimitació. Tota la resta pot ajudar (eficiència, integració de polítiques, etc.), però l'únic decisiu és l'autolimitació. I és d'autolimitació del que ningú vol sentir a parlar».^{10*} I Ardenne, més recentment, ha observat que «en vista de la desastrosa realitat ecològica en què ens trobem, no hi ha cap alternativa. O ens preocupem o quedem exposats a les pitjors condicions de vida».^{11*} Òbviament, hi ha motiu per a l'alarma.

**L'únic decisiu és l'autolimitació.
I és d'autolimitació
del que ningú vol sentir
a parlar**

Els Ports. Natura i Art és un projecte d'intervencions artístiques contemporànies i efímeres, en entorns naturals, que planteja una reflexió sobre la relació que els humans mantenim amb la natura. Es busca la conscienciació i l'esperit crític del públic que ens visita, en un intent de canalitzar les inquietuds i el malestar contemporani al voltant d'aquestes qüestions, i també entorn d'altres que s'hi relacionen: la contaminació, la sequera, etc. I ho fa des de l'any 2016, treballant al Parc Natural dels Ports, a l'extrem meridional de la província de Tarragona.

Les intervencions artístiques són ecològiques, efímeres i respectuoses amb el medi ambient, sense produir cap alteració sobre el seu funcionament. Hi ha una supervisió tècnica per part del Parc Natural, que demana que es portin a terme sota aquests condicionants.

¹⁰ » Jorge Riechmann, «¿Cómo cambiar hacia sociedades sostenibles? Reflexiones sobre biomimesis y autolimitación», *Isegoría* 32 (2005): 28, 95-117.

¹¹ » Paul Ardenne, *Un arte ecológico. Creación plástica y antropoceno* (Adriana Hidalgo Editora, 2022), 509.

Les intervencions artístiques són ecològiques, efímeres i respectuoses amb el medi ambient, sense produir cap alteració sobre el seu funcionament

El cicle *Natura i Art* té els seus orígens al Paratge Natural de Poblet (Tarragona) l'any 2011. Fins aquell any només trobem a Catalunya un únic precedent en l'àmbit de l'art i la natura, el projecte *Llauró 12 cites*, celebrat a la zona del Collsacabra (Barcelona) els anys 1998 i 1999. Crosas defineix *Llauró 12 cites* com a «dotze intervencions artístiques efímeres en dotze espais naturals del Collsacabra, creades expressament a partir de i per a l'espai on han tingut lloc (cingles, balmes, torrents, etc.), sempre amb la premissa bàsica de respectar l'entorn, de deixar-lo, un cop acabada la cita, de la mateixa manera com s'havia trobat».¹² Aquestes circumstàncies han estat compartides, totes elles, pel cicle *Natura i Art*, sense cap mena de pretensió conscient. L'Espai Natural Protegit de Collsacabra no va ser declarat fins a l'any 2006, però *Llauró* ja va actuar en alguna localització posteriorment recollida en aquesta categoria de protecció. Així i tot, hem de puntualitzar que la iniciativa no va nèixer amb una metodologia inherent o amb un procés de comissariat particular, ni tan sols com a projecte d'art i natura; senzillament va partir de la necessitat de Casadesús, la seva coordinadora, de compartir una vivència personal sobre uns espais naturals concrets, amb altres artistes i amb el públic.

El CACIS-Centre d'Art Contemporani i Sostenibilitat (Calders, Barcelona) va organitzar, també el 2011, a la Roureda de les Tàpies, l'*Encontre d'Art i Natura. Mostra d'art efímer de la Catalunya central*, programa col·lectiu d'intervencions efímeres que va ser l'embrió del que posteriorment es convertiria en la mostra d'art efímer *Efímera*, celebrada els anys 2014, 2015, 2017 i 2018. Aquesta última acollia intervencions efímeres que no tenien cabuda als museus, de diferents disciplines, i que, per descomptat, estaven vincu-

¹² » Alicia Casadesús, *Llauró 12 cites. Art i Natura al Collsacabra 1998-99* (Editorial EUMO, 2000), 10.

« Ana Matey.
*Sobre el acto
de desplazar
o el estado
del desplazamiento*
(2019).
Fotografía:
Eloisa Valero

lades a la natura. El 2025 han tornat amb un format canviat pel que fa a la ubicació i els continguts, però mantenint l'esperit de l'art efímer a davant de tot el que és permanent.

Des del CAN, Centre d'Art i Natura (Farrera, Lleida), han organitzat des de 2013 l'*Aplec SAÓ-Festival d'art, natura i pensament a l'Alt Pirineu*. A la seva pàgina web la presenten com una «trobada de creació anual, amb intervencions artístiques efímeres a la natura, des de diferents disciplines, tot buscant el debat sobre la relació entre home/societat i natura des del context rural i de muntanya».

Per altra banda, *Art i Gavarres. Festival internacional d'art i paisatge*, s'inaugura el 2018 a l'Espai d'Interès Natural Les Gavarres (Girona). Acullen intervencions artístiques efímeres que volen ajudar a reflexionar i canviar la mirada sobre el paisatge.

Els projectes esmentats accionen l'art vinculat a la natura des de la perspectiva del que és efímer, plantejant algun tipus d'itinerari que permeti al públic visitar i interactuar amb les obres, cercant tant una vivència particular com el pensament reflexiu. Són característiques, totes elles, compartides amb *Natura i Art*. Posteriorment, han nascut moltes més propostes que plantegen un diàleg entre l'entorn rural, el paisatge i l'art: *Natures* (l'Alzina de l'Aguda, Lleida, 2019), *Microscopies* (Manresa, Barcelona, 2020), *Errant* (diferents localitats de la província de Lleida, 2020) i *Cabanades*, amb una única convocatòria (Belltall, Tarragona, 2021).

L'any 2022 va ser especialment productiu: *Kaminart* (rutes pel Ripollès i Pla de l'Estany, Girona), *Hilari(um)* (Cardedeu, Barcelona), *Partides* (Cambrils, Tarragona), *Batecs* (Font-Rubí, Barcelona) i, finalment, *Mar i Muntanya* (el Maresme, Barcelona).

Al tancament d'aquesta edició, s'ha anunciat també la incorporació d'un nou projecte, *Jornal: Land art a l'Horta Gran / Rec Major de Tarragona*, que té prevista la primera edició a la tardor de 2025.

Excloent *Llauró*, que ni tan sols va ser concebut com un projecte d'art i natura, com ja hem apuntat, totes les altres propostes referenciades parteixen de la idea d'incentivar el debat i la reflexió, també la vinculació i, fins i tot, l'empatia i la cura cap al nostre entorn, sigui rural o natural. Es tracta d'una

manera de repensar un paisatge que hem construït i que forma part de les nostres vivències. Amb tot, cadascun manté la seva singularitat pel que fa a distribució de localitzacions, itineraris, disciplines artístiques, activitats extraordinàries, etc.

Han estat catorze anys en els quals han proliferat aquest conjunt de fets artístics en forma de cicle, esdeveniment i, especialment, dels autoanomenats «festivals». Fixant la seva atenció en el nostre entorn natural, en el nostre paisatge, potser volen revelar una preocupació contemporània cada cop més marcada al voltant d'aquestes temàtiques. Caldrà estar atents a l'evolució d'aquestes iniciatives i una possible deriva cap a simples pols d'atracció turística.

Alguns aspectes crítics: Els Ports. Natura i Art

Però, estem parlant d'art ecològic quan ens referim a un projecte com el que ens ocupa? En aquest punt apareixen alguns aspectes crítics.

Remetent-nos als plantejaments d'Ardenne sobre l'ecoart, l'historiador afirma que aquest «documenta l'estat de crisi ecosistèmica, denunciant les anomalies en les relacions entre territori de vida i activitats humanes; mogut per l'interès de la «cura» (*care*), aportant alguna cosa a les relacions amb el medi ambient».^{13*} I segueix: «si una obra d'art té vocació ecològica, ha de produir una reparació, un gest coherent i directe a favor del medi ambient»;^{14*} ha de ser una pràctica compromesa i, fins i tot, utilitària. Aquesta cura o utilitat podria també tenir a veure, segons el mateix Ardenne, amb visibilitzar o posar de manifest amb el treball artístic les problemàtiques ecològiques, per tal d'incitar el públic a tenir gestos de defensa i de precaució mediambiental.

Natura i Art recull bona part de les idees d'Ardenne: la denúncia de la crisi ecosistèmica, la visibilització de diferents problemàtiques ambientals i la manifestació en tot moment de la preocupació per la «cura» de l'entorn, la qual incita el públic en aquesta direcció. Per contra, no és un projecte que

13 » Ardenne, *Un arte ecológico. Creación plástica y antropoceno*, 26.

14 » Ardenne, *Un arte ecológico. Creación plástica y antropoceno*, 253.

practiqui la reparació de l'espai en el qual es desenvolupa, entre altres coses perquè es tracta d'un parc natural i aquest fet s'escapa a les seves possibilitats; així mateix, la seva activitat en l'espai està molt limitada, tal com passa amb la de qualsevol visitant. Per tant, des d'aquesta òptica, el projecte *Natura i Art*, i entès des del plantejament conceptual d'Ardenne, sí que encaixaria amb la idea de l'ecoart.

Però, analitzem les següents aportacions del crític i historiador de l'art T. J. Demos: «Resulta cada dia més urgent trobar una solució a les crisis ecològiques, a més que les exposicions ecoartístiques són, simplement, inviables des d'una perspectiva mediambiental. Què és exactament el que podria justificar que continuem organitzant exposicions artístiques insostenibles creades al voltant del tema de la sostenibilitat?». ^{15*}

Demos fa al·lusió a les exposicions en espais tancats, però si ho transportem a les nostres propostes artístiques, tot i que són efímeres i respectuoses amb l'entorn i conceptualment ecològiques, presenten nombrosos aspectes crítics que posen en qüestió la coherència en els seus plantejaments ecològics: desplaçaments dels artistes i dels membres de l'organització i públic (amb la consegüent petjada ecològica), despesa d'energia i materials en la producció de les obres o en la difusió de l'esdeveniment, l'edició d'aquesta publicació que ara teniu entre les mans, etc. Contraposar el conjunt d'aquests aspectes a les aportacions positives del projecte *Natura i Art* ha de ser un exercici necessari que contribueixi a ubicar-lo correctament, a dotar-lo de coherència i justificar-ne l'existència.

Certament, fent nostres les paraules de Rojo, el projecte «té en compte l'ús de materials i energia que implica el procés de les obres artístiques». ^{16*} Continuem treballant, no cal dir-ho, per reduir la petjada de carboni: aposta per artistes de proximitat, ús de materials i procediments ecològics, reutilització i reciclatge dels recursos evitant sempre que sigui possible els derivats del petroli i minimitzant el transport i desplaçament d'obres, artistes, comissari, etc.

¹⁵ » T. J. Demos, *Descolonizar la naturaleza. Arte contemporáneo y políticas de la ecología* (Akal / Arte Contemporáneo, 2020), 33–34.

¹⁶ » María Eugenia Rojo Mas, *Arte y ecología en el contexto valenciano actual* (Universitat de València, 2020), 37 [tesi doctoral].

Unes idees finals

Art i ecologia són dos termes que no conviuen bé. Els qualificatius d'*ecològic* i *sostenible*, aplicats a aquestes propostes artístiques, són conceptes que presenten un cert grau d'indeterminació. L'ecoart no és neutre des del punt de vista de la seva petjada ambiental, com tampoc ho és qualsevol activitat humana, però podem calibrar-ne l'impacte ecològic i, al mateix temps, valorar els beneficis que reporta. Això podria conduir a reequilibrar les nostres accions en i sobre la natura, prenent consciència que el grau de reversibilitat d'una proposta d'ecoart és el que la farà més fàcilment justificable, alineada amb una vertadera ecologia. *Natura i Art* és obert al públic un únic dia, i dos més per les activitats educatives: aquest és el temps de permanència dels treballs artístics a l'espai, que posteriorment són desmantellats.

Com afirma Demos, l'art mediambiental contemporani ens porta al compromís amb la sostenibilitat i la justícia mediambiental a escala global, «unint ambdós objectius en exposicions d'art que puguin respectar els criteris d'una sostenibilitat justa». ^{17*} La conscienciació i el compromís ambientals de tots els agents implicats en l'art són les eines necessàries en la consecució d'aquests objectius.

Creiem, alhora, que aquestes pràctiques artístiques centrades en la natura (ecoart, però també art ambiental) tenen la capacitat de connectar les persones novament amb el medi natural, reprenent vincles que el mode de vida contemporani, fonamentalment a les ciutats, ha fet perdre. L'ecoart, a més, afavoreix l'empatia cap a la natura, així com la conscienciació ambiental, fet que en fa un poderós instrument per a la reflexió i un interessant recurs per a l'educació.

ARMISTICI

**Intervenció del Laboratori
del Paisatge-Monogràfic d'Art
i cultura visual de l'EADR
(Reus, Tarragona)**

Armistici és una intervenció
«neoludista» que s'oposa a la
proliferació de l'enregistrament
d'imatges que atempten contra
la subjectivitat de la memòria,
i reivindica el plaer íntim de percebre
el món d'una manera sensorial
sense captadors artificials
d'emocions

A l'acció per a *Els Ports. Natura i Art 2016* es va convidar el públic a no fer ús de cap dispositiu d'enregistrament audiovisual, mentre descansava durant 15 minuts, observant i gaudint del paisatge. *Armistici* vol fer reflexionar sobre la sobreabundància del simulacre de les imatges que poblen els nostres records i a posteriori el llegat de la nostra memòria.

17 » T. J. Demos, *Descolonizar la naturaleza. Arte contemporáneo y políticas de la ecología*, 57.

recordar

ETIM.: pres del llatí *recordare*, format per *re* (de nou) i *cordis* (cor)

- » 1. *tr.* Fer venir a la memòria d'algú; fer que algú pensi en una cosa
- » 2. *intr.* Venir o estar present a la memòria.
- » 3. *tr. o refl.* Representar-se en la ment una cosa passada; tenir present en la memòria.
- » 4. *tr. o refl.* Representar-se en la ment, fixar l'atenció en una cosa (encara que no sigui passada).
- » 5. *ant.* Prestar atenció, adquirir consciència clara.
- » 6. *ant., intr. o refl.* Tornar en si, recobrar l'ús dels sentits o de les facultats anímiques.

Cronologia	Natura i Art	Dia i itinerari	Nombre de participants	Pedagògica: activitats educatives	Esdeveniments acadèmics, formatius i divulgatius <i>NiA</i>	Altres projectes d'art i paisatge. Data d'inauguració i fi. Localització
1998	»	»	»	»	»	<i>Llauró 12 cites.</i> 1998-1999. Collsacabra (Barcelona)
2011	<i>I Poblet. Natura i Art</i>	Diumenge 10 de juliol. Itinerari de la Pena. PNIN Poblet. Vimbodí i Poblet	70 participants	»	»	<i>Encontre d'Art i Natura. Mostra d'art efímer de la Catalunya central.</i> 2011 a 2013. Calders (Barcelona)
2012	<i>II Poblet. Natura i Art</i>	Diumenge 14 d'octubre. Itinerari Roca de l'Abella i Tossal de les Forques. PNIN Poblet. Vimbodí i Poblet	40 participants	»		»
2013	»	»	»	»	»	<i>Saó.</i> 2013 a 2024 Farrera (Lleida)
2014	»	»	»	»	»	<i>Efímera.</i> 2014, 2015, 2017, 2018. Calders (Barcelona). 2025 Calders i Artés (Barcelona)
2016	<i>Els Ports. Natura i Art.</i> 1a Edició	Diumenge 16 d'octubre. Els Ullals de Morago o Cova de Picasso. Horta de Sant Joan	90 inscripcions, 70 participants	»	»	»
2017	<i>Els Ports. Natura i Art.</i> 2a Edició	Diumenge 11 de juny. Itinerari del Racó de Corretja. Horta de Sant Joan	70 participants	»	»	»
2018	<i>Els Ports. Natura i Art.</i> 3a Edició	Diumenge 3 de juny. Els Estrets. Activitat parcial alternativa, per pluja: Casal d'Horta de Sant Joan Diumenge 26 d'agost. Font del Teix. Pauils	148 inscripcions, 90 participants Pauils: 65 participants	»	»	<i>Art i Gavarres.</i> 2018 a 2025. Entorn natural de les Gavarres (Girona)
2019	<i>Els Ports. Natura i Art.</i> 4a Edició	Diumenge 12 de maig. Itinerari dels Ullals de Morago o Cova de Picasso. Horta de Sant Joan	114 inscripcions. Dos grups de visita	Escola Montsagre: 68 alumnes, 5 mestres. Dues educadores	«Natura i Art o Art i Natura». Dimarts 10 de desembre. Jornades Art i Natura. Universitat Rovira Virgili	<i>Natures.</i> 2019, 2020, 2021 i 2022 (passa a ser bianual), 2024. L'Alzina de l'Aguda, (Lleida)
	<i>III Poblet. Natura i Art</i>	5 d'octubre. Font de la Teula. PNIN Poblet. Vimbodí i Poblet	111 inscripcions, 130 participants			
2020	<i>Els Ports. Natura i Art.</i> 5a Edició	Projecte documental, per les restriccions derivades de la covid	»	Escoles Montsagre, La Miranda, MD Fontcalda, La Gessera: 109 alumnes, 10 mestres. Dos educadors	»	<i>Microscopies.</i> 2020 a 2025. Manresa (Barcelona) <i>Errant.</i> 2020 a 2025. Diferents municipis de la província de Lleida
2021	<i>Els Ports. Natura i Art.</i> 6a Edició	Diumenge 16 de maig. Itinerari del Racó de Corretja. Horta de Sant Joan	136 inscripcions. Quatre grups de visita per les restriccions derivades de la covid	Escoles Montsagre, La Miranda, MD Fontcalda, La Gessera: 103 alumnes, 13 mestres. Dos educadors	<i>Els Ports: Natura i Art.</i> Sessió d'investigació en línia, Dijous 16 de setembre. Programa «Redoladas» de l'INDOC (Centre d'Investigació i documentació) del CDAN, Centro de Arte y Naturaleza (Huesca)	<i>Cabanades.</i> 2021 (única edició). Belltall (Tarragona)
2022	<i>Els Ports. Natura i Art.</i> 7a Edició	Diumenge 15 de maig. Itinerari dels Estrets, Horta de Sant Joan	165 inscripcions. Tres grups de visita	Escoles Montsagre, La Miranda, MD Fontcalda, La Gessera: 129 alumnes, 17 mestres. Dues educadores	« <i>Els Ports. Natura i Art.</i> Una proposta d'art contemporani «en-amb-sobre» la natura». Article a la revista Cingles nº 11 «Espais de Saó Fonda». Monogràfic al programa TV del Canal Terres de l'Ebre	<i>Kminart.</i> 2022-2024. Rutes pel Ripollès i Pla de l'Estany (Girona) <i>Hillari(um).</i> 2022-2024 (bianual). Cardedeu (Barcelona) <i>Partides.</i> 2022-2025. Cambrils (Tarragona) <i>Batecs.</i> 2022-2024. Font-Rubí (Barcelona) <i>Mar i Muntanya.</i> 2022-2024. El Masnou (Barcelona)
2023	<i>Els Ports. Natura i Art.</i> 8a Edició	Diumenge 7 de maig. Itinerari dels Ullals de Morago o Cova de Picasso. Horta de Sant Joan	155 inscripcions. Tres grups de visita	Escoles Montsagre, La Miranda, MD Fontcalda, La Gessera: 138 alumnes, 24 mestres. Dues educadores	»	»
2024	<i>Els Ports. Natura i Art.</i> 9a Edició	Diumenge 29 de setembre. Itinerari del Racó de Corretja. Horta de Sant Joan	150 inscripcions. Tres grups de visita	Escoles Montsagre i Doctor Ferran: 109 alumnes, 13 mestres. Tres educadores	«Natura i Art, ecologia i reflexió crítica. El cicle <i>Els Ports. Natura i Art</i> (Horta de Sant Joan)». Conferència. Aules d'extensió universitària, Universitat Rovira Virgili: -15 d'octubre. Museu de les Terres de l'Ebre, Amposta -11 de novembre. Ca Don Ventura, Flix -12 de desembre. Campus Terres de l'Ebre, Tortosa	»
2025	<i>Els Ports. Natura i Art.</i> 10a Edició	Diumenge 11 de maig. Itinerari dels Ullals de Morago o Cova de Picasso. Horta de Sant Joan	157 inscripcions. Tres grups de visita	Escoles Montsagre i Doctor Ferran: 109 nens i nenes, 14 mestres. Dues educadores	«Deu anys d'art efímer al Parc Natural dels Ports. Activisme ecològic i revisió crítica». II Congrés Internacional Humanitats Ecològiques. Universitat Pompeu Fabra, Campus Ciutadella, Barcelona. 30 de juny i 1 de juliol	<i>Jornal.</i> 2025. Horta Gran / Rec Major (Tarragona)

Els Ports. Natura i Art se celebra dintre dels límits del Parc Natural dels Ports. Les escoles d'Educació Infantil i Primària que han participat a *Pedagògica* són:

- » Montsagre (Horta de Sant Joan)
- » La Miranda (Arnes)
- » Mare de Déu Fontcalda (Prat de Comte)
- » La Gessera (Caseres)
- » Doctor Ferran (Corbera d'Ebre).

Totes elles situades a la Terra Alta.

Al tancament d'aquesta edició, alguns dels projectes d'art i natura referenciats encara no han fet públic si tindran edició el 2025.

Els Ports. Natura i Art no hauria estat possible sense el suport i la col·laboració de nombrosos ajuntaments, ens locals, entitats i empreses. Volem reconèixer totes aquestes complicitats, que han fet del nostre projecte una realitat.

Cartells
de totes
les edicions
Els Ports.
Natura
i Art.

Artistes que ens han acompanyat al llarg d'aquests anys:

≈ 2025

Cristina Torta Aubeso (Amposta), Maite Serna Mata (Reus), Marta Baceiredo Talavero (Tarragona), Paula Vicente (Barcelona), Marc Sellarès (Sant Salvador de Guardiola).

≈ 2024

Anaïs Faiges (Amposta), Sarah Misselbrook (Riba-roja d'Ebre), Arnau Casanoves (Reus), Enric Llevat (Tarragona), Montsita Rierola + Jordi Lafon (Vic).

≈ 2023

Sílvia Franzher i Ohlalana! (La Ràpita i Vall-de-roures), Jordi Llor (Tarragona), Íria Rodon (Valls), Carles Mamano (Barcelona), Asunción + Guasch (Barcelona).

≈ 2022

Vicent Matamoros (Alcanar), Olga Olivera-Tabeni (Bell-lloc d'Urgell), Nil Bartolozzi (Vespella de Gaià), Vera Livia García (Barcelona), Roser Oduber (Calders).

≈ 2021

Núria Arias (Tortosa), Teresa Mulet (Barcelona-Amposta), Jordi Abelló (Reus), Jordina Ros i Pere Estadella (Cambrils), Nil Nebot (Gelida).

≈ 2020

Alfred Porres (Amposta), Sílvia Panisello (Tortosa), Ester Ferrando (Reus), Cristina Ferré (Reus), Àlvar Calvet (Tarragona), Jordi González (El Masnou).

≈ 2019

Jaume Vidal (Amposta), Jesús M. Tibau (Tortosa), Roger Caparó (Riudoms), Beatrice Bizot (Tarragona), Dolors Puigdemont (Sant Just Desvern), Ana Matey (Madrid).

≈ 2018

Sílvia Mayans (Arnes), Antònia Ripoll (Bítem), Cor Flumine (Tortosa), Maria Pons (Amposta), Alumnes ESARDI (Amposta), Albert Macaya (Reus), Ester Fabregat (Valls).

Paüls: Mariaelena Roqué (Les Cases d'Alcanar), Albert Guiu (Flix), Maria Pons (Amposta), Jordi Llor (Tarragona), AXIAL (La Felguera).

≈ 2017

Zero Mig 1/2 Mig (Corbera d'Ebre), Sílvia Mayans (Arnes), Jordi Ferrer Ber (Vall-de-roures), Núria Rion (Montblanc), Manuel Morales (Sant Boi de Llobregat), César Naves (La Felguera), Jaime Rguez (La Felguera).

≈ 2016

Albert Girós (Sant Jaume d'Enveja), Lúdia Porcar i Laboratori del Paisatge (Reus), Núria Fernández Estopà (Reus), Óscar Sotillos (Sant Celoni), Dómix Garrido (Murcia), Carlos de Gredos (Hoyocasero).

I, de manera extraordinària, en alguna de les primeres edicions, Sergi Quiñonero (Els Marmellans).

(66 artistes en total)

**el
bosc
ja
ho
és
tot**